

XLVII. évfolyam, 4. szám
2025. december

A Édes Anyanyelvünk



Az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata



JÓKAI, A KERTÉSZ
2. oldal

100 ÉV KARÁCSONYI
NÉPÉNEKEINEK NYELVEZETE
9. oldal

EGY JÓ PALÓC MESÉI:
EMLÉKEZÉS MÁTÉ LÁSZLÓRA
19. oldal

Tartalom

Lélek és nyelv.....	1
<i>Édes anyangelvünk</i>	
Jókai, a kertész	2
Gondolatok a helyesírási problémák keletkezéséről	5
<i>A nyelvtudomány műhelyéből</i>	
100 év karácsonyi népekeinek nyelvezete.....	9
<i>Kárpáti tájakon</i>	
Egy jó palóc meséi: Emlékezés Máté Lászlóra.....	19
<i>Hallgatói sarok</i>	
Rejtelmek egy XVII. századi magánlevelezésből. A visszautasítás és az egyet nem értés megjelenítési módjai.....	22
<i>Életutak</i>	
A székelly havasoktól Svédországig –Beszélgetés Moritz Lászlóval	31
<i>Könyvajánló</i>	
Cserháthalápy Halápy Gábor: Dumasztár. 7200 közhely, hogy bárkivel, bárhol, bármiről folyékonyan tudj beszélni	35
<i>Levelesláda</i>	
Nők játéka – játék a nőkkel	38
40, 30, 20... éve írtuk.....	40
Pontozó.....	43
<i>Hírek</i>	
Rövid hírek.....	47
Az ASz ifjúsági tagozatának hírei.....	48
Az 59. magyar nyelv hete és az ASz-gálaműsor képeiből.....	Hátsó belső borító

A címlapon Selmezbánya kora télen. A legenda szerint Selmezt a IX. században alapították, egyes források szerint már a kora-Árpád-korban is nemesfémeket bányásztak itt. IV. Béla király szabad királyi városi kiváltságokban részesítette 1238-ban. Körömc mellett hosszú századokon át a Magyar Királyság legfontosabb ezüst- és aranybányaival büszkélkedett. A XVIII. sz. végén Magyarország harmadik legnagyobb városa volt. Maig megőrzött városképi bája, lélegzetelállító fekvése életreszóló élményt kínál az odaautazóknak.

Számunk szerzői

Frang Gizella nyelvész, a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának egyetemi docense
Holczer József piarista szerzetes, nyugalmazott gimnáziumi tanár
Hünlich Emma egyetemi hallgató, ELTE BTK

Palágyi András biológus, mezőgazdasági genetikus szakmérnök, ny. tudományos tanácsadó, a SZTE Mérnöki Kar c. főiskolai tanára
Pesti János nyelvész, nyugalmazott egyetemi docens

Pomozi Péter nyelvész, az MKI MNy-Kk igazgatója, az NKE Nemeskürty István Tanárképző Karának tanszékvezető docense
Schirm Anita nyelvész, a SZTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének egyetemi docense



Jókai, a kertész



100 év karácsonyi népekeinek nyelvezete



Rejtelmek egy XVII. századi magánlevelezésből



A székelly havasoktól Svédországig

Édes Anyanyelvünk
az Anyanyelvapolók Szövetségének
folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Tiszteletbeli főszerkesztő:

Grétsy László

Főszerkesztő: Pomozi Péter

Szerkesztők: Nagy Dóra, Tóth Zsolt

Tördelőszerkesztő, tipográfus:

Karácsony Fanni

Szerkesztőbizottság:

Gréczy-Zsoldos Enikő,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Juhász Dezső, Korzenszky Richárd OSB,

Péntek János, Pusztay János,

Toma Kornélia

Felelős kiadó: Nyiri Péter, az Anya-
nyelvapolók Szövetségének elnöke

Kiadja az Anyanyelvapolók Szövetsége

www.anyanyelvapolo.hu



A szerkesztőség címe:

1368 Budapest, Pf. 250

szekesztoseg@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomda: Prime Rate Zrt.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(Bp. VIII., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

kézbesítőnél.

További terjesztő:

Könyvtárellátó Kht.

Támogatók:

Petőfi Kulturális Ügynökség



Magyar Kultúraért Alapítvány,

Magyar Művészeti Akadémia



A szerkesztőség nem feltétlen ért
mindenben egyet a közölt írások
tartalmával.

A belépési nyilatkozat honlapunkon
elérhető. Az ASz tagjai lapunkat
illetményként kapják.

Lélek és nyelv

Kedves Olvasóink! Nem is oly rég ünnepeltük a magyar nyelv napját. Most, mikor friss lapszámunkat kezükbe veszik, már az adventi várakozás időszakában vagyunk. Decemberi *Édes Anyanyelvünkkel* az ünnepi elcsendesedést és készszerűdést is szeretnénk segíteni, mert erre egyre nagyobb szükségünk van tébolyult eszméktől fuldokló, értéket-életet tékozló világunkban. Korzenszky Richárd atya november 13-i szavait idézve: „Amiben most élünk, fájó kimondani, egy széteső, hazug, gyilkos, jövőkép nélküli világ. Feladatot kaptunk mindnyájan: hogy legyünk őrzői az igaz és szép szónak. [...] Hogy igaz szót szólva emberibbé tegyük magunk körül a világot.” Advent lelki készülődésével karöltve így nyer értelmet a nyelvi épülés és építés, az olvasott és a kimondott igaz szó ereje.

Első írásunkkal a 200 éve született Jókai Mór sváb-hegyi szőlőskertjébe pillanthatnak be. Nagy mesemondónk 1853-ban szerezte sváb-hegyi birtokát, és saját kadarkájára legalább oly büszke volt, mint gyorsan közkinccsé vált irodalmi remekeire. Hogy mit gondolt a kertészkedésről, megtudhatják Palágyi András soraiból. Frang Gizella a karácsonyi népének nyelvi érdekességeiről ír, az utóbbi száz év katolikus énekgyűjteményeiből válogatva, igazi karácsonyi élményt kínálva.

A *Hallgatói sarok*ban ezúttal főúri magánlevelek rejtelseiről, könyvajánlónkban pedig a friss *Dumaszótárral* olvashatnak, utóbbiban Schirm Anita személyes gondolatait is megosztja a közhelyekről. A *Leveslesláda* Holczer Józseffel, a visszatekintő cikkei és játékos feladványaink szintén hasznos időtöltést ígérnek.

Megemlékezünk még Máté Lászlóról, a folklórgyűjtő tanárról és korszakos felvidéki kultúraszervezőről, közöljük egyik remek betyártörténetét is. Nyolcvanadik születésnapján együtt ünnepeltünk Moritz Lászlóval, aki bő hatvan éve szolgálja alázattal nyelvünk és kultúránk ügyét Erdélytől Skandináviáig.

Szövetségünk és az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztősége nevében áldott ünnepeket, békés, boldog új esztendőt, szép téli hónapokat kívánok Olvasóinknak, telve lelki és nyelvi élményekkel!

Pomozi Péter
főszerkesztő

az Anyanyelvapolók Szövetsége alelnöke





Jókai, a kertész

Palágyi András

Egy szegedi biotermesztő kertészklubban került kezembe Dr. Jókai Mór *Kertészgazdászati jegyzetek* című minikönyvecskéje. Ez az Athenaeum Rt. által 1896-ban kiadott könyvnek a Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat által kicsinyített, vá-

szonkötésű változata, amely 1975-ben jelent meg.

A kiadó már az előszóban megjegyzi, hogy „a kertészkedő író büszke volt kertészeti tudományára és tapasztalatairól írt könyvére”. Százharminc év távlatából visszanezve valóban megcsodálhatjuk, hogy a jogot végzett, szellemi

foglalkozást űző regényíró a Sváb-hegyen vásárolt, elvadult és rendezetlen telkét – sziszifuszi munkával és lelkesedéssel – hogyan tette virágzó és termő kerteté. A következőkben főként a szőlő- és gyümölcssteleptéssel, -ápolással kapcsolatos tevékenységeit, növényvédel-



mi próbálkozásait említem meg, amelyeket ma is teljesen hasonlóan csinálnánk. (Az eredeti idézetek a korabeli helyesírással szerepelnek.) A szőlőültetést a domboldalra tervezte, ahol a talajt *lonkázni* és *rigolozni* kell. Azt hiszem, ma már nem ismerjük ezt a két szót, bár az utóbbi kifejezés az értelmező szótárakban megtalálható, és röviden *mélyforgatást* jelent. A *lonkázás* kifejezés pedig egy méter széles, vízszintes teraszok lépcsőzetes kialakítását tömöríti egy szóba. (Feltehe-

tő, hogy a szó a hegyvidéki lejtők szőlőművelésre szánt keskeny lankák, tájnyelven *lonkák* kialakítását jelenti.) Részletesen leírja, hogy ezeket a köves domboldalon hogyan kell úgy létrehozni, hogy a csapadékvíz megmaradjon rajtuk, és a televényes talaj se mosódjék le, amikor végleges helyükre kerülnek a gyökeres szőlővesszők: „De a ki a hegyoldalban csapinós meredélyen rigoloztat, az ezt a munkát okvetlenül kösse össze a lonkázással, különben nagy kárát vallja.”

Az *én istenadta szőlőim* címmel részletezi, hogy mely szőlőfajtákat szerzte be. Az ötféle szőlőültványt a kecskeméti állami szőlőiskolából rendelte. Ezek saját leírása szerint: *Herbemont*, *Othello*, *Jaquez* (ezek direkttermők), *Solonis* és *Riparia'Sauvage*. (Ma már csak az *Othello* az ismerős.) Később még a *kadarkáról*, az *oportóról* és a *rajnai rizlingről* is ír, jelezve, hogy ezek vesszői gyorsan megerednek és termőképesebbek. Egyértelműen leszögezi: „[...] Mert kétféle kertészek vannak



Szüret Jókai Mór sváb-hegyi birtokán.
Forrás: Wikimedia Commons

a világon: kertész-urak és kertész-gazdák. Ami tanács jó az egyiknek, nem jó a másinak. Uri kertész az, aki nem tekint a pénzre és haszonra, csupán a gyors sikerre és a gyönyörűségre. Ilyen kertész-ur vagyok én magam is... Gazda-kertész pedig az, aki hasznót akar látni, mely a költekezésnek és munkájának anyagi jutalmát behozza, hát ilyen gazda vagyok én az újból megtelepített szőlőmben, annál fogva szolgálhatok mind a két féle tanácssal.” Manapság az előbbit hobbikertésznek, az utóbbit profi kertésznek mondanánk.

Jókai elég jól ismerte az akkori szőlőbetegségeket, kórokozókat. Érthető, hogy a XIX. század második felében, végén új veszedelemként ír a peronoszpóráról és a dermatofóráról: „A peronoszpóra (levélpenész) ellen biztos orvosságunk van, a rézgáliczczal való permetezés.” A dermatofora (gyökérpenész) ellen pedig vasgálic oldattal is kísérletezett: „...a sápkóros szőlőim megköszönték a gyógyítást, szép vesszőket hajtottak, a leveleik színe nem volt többé fehér: szép zöld lett; de gyümölcsöt még most is gyéren hoznak, pedig annak már 5-ik éve. Azt mind

elhúzza a gyökérpenész [...]” A gyümölcsfákról írt fejezetekben helyesen állítja: „Magyarországon a gyümölcskertészet épen olyan fontos föladat, mint a szőlőkertészet. Az egy Kecskemét város vállalkozó szállítói révén, több értékű gyümölcsöt szállít ki külföldre (Bécsen túl Berlinbe, Szentpétervárra, Londonba) mint amennyire meg az összes borkivitelünk. A magyar gyümölcsök izre és zamatra nézve felülmulják a hasonló fajta olasz gyümölcsöket, még a déltiroliakat is. [...] A körtékben is nagy választékkal birunk. Először is a hazai fajok közül ajánlható a császárkörte, az espereskörte, mézkörte... és végül a magyar Kálmánkörte, a mi a legnemesebb fajok között említhető, ott a hol szeret, például a Balaton vidékén.”

Megjegyezni kívánom, hogy a jelen terjedelmi korlátok miatt az összesen 40 fejezetből álló könyvecske – általam fontosnak ítélt – néhány részletéből tudtam csak ízelítőt adni, de talán más is kedvet kap az autodidakta kertész, Jókai mester műve elolvasásához. Jókainak nagy érdeme, hogy a tőle megszokott ízes magyar nyelven, de mindenki

számára érthető mondatfűzéssel – néha öniróniával is tarkítva – papírra vetette legalább 13 év tapasztalatait a sváb-hegyi háromholdas fundusán. Gondoljunk bele, hogy a XIX. század második felében még messze voltak a XX. század Klebelsberg-iskoláinak százai, ahol legalább a betűvetést és olvasást megtanították a gyerekeknek. Így eladdig az egyszerű parasztemberek is főként szájról szájra adhatták termelési tapasztalataikat, vagy egyszerűen csak saját kárukon tanultak. Jókai pedig egy könyvecskét adott a kezükbe, hogy az írástudók segítségével egymásnak, bárkinek átadhassák a legfrissebb termesztői ismereteket. Arra is figyelt, hogy a kor legnagyobb tudású személyeitől kérjen szaktanácsot, és ezt meg is kapta az országosan tisztelt, elismert regényíró.

Végül egy személyes kötődésem is van az elmondottakhoz. Egy komáromi születésű Jókai-rajongó és nagyon távoli Jókai-rokon lányt vettem feleségül. Mindketten „habzsoltuk” az íróóriás regényeit. Talán műveinek is némi része lehet abban, hogy 55 éve jóban-rosszban együtt vagyunk. ●

Gondolatok a helyesírási problémák keletkezéséről

Pesti János

Deme László és Fábíán Pál emlékének

Ha szakirodalom alapján tanulmányozzuk a mai magyar írásmód (helyesírás) előzményeit, érdekes, tanulságos megfigyeléseket tehetünk. Nyelvemlékeink (*Halotti Beszéd*, *Ómagyar Mária-siralom*) és a régi íróink (Balassi Bálint, Heltai Gáspár, Tinódi Lantos Sebestyén) szövegeit teljesen csak nyelvtudásaink magyarázataival lehet megértenünk. Egyértelmű, hogy a *Halotti Beszéd*től máig tartó csaknem egy évezrednyi idő alatt hatalmasat változott nyelvünk. Változott a szavak hangalakja (*szüm* > *szöm* > *szem*), a szavak jelentése (a *fal* eredetileg 'vesszőfonadék'-ot jelentett, ma: 'téglából rakott épületrész'). Természetesnek tarthatjuk, hogy az írásmód tekintetében hihetetlen nagy változatosság alakult ki évszázadok során. Erről könnyen meggyőződhetünk, ha figyelmesen tanulmányozzuk

a helyesírás történetét feldolgozó könyveket, tanulmányokat (Kniezsa 1952; Korompay 2003: 781–788). Mi lehetett az oka a feltűnően nagy változatosságoknak, következtetéseknek? Az, hogy – szabályrendszer nem lévén – régen ki-ki úgy írt, ahogy jónak tartotta. Legfeljebb a kortársak igazodtak kicsit egymás írásgyakorlatához.

1832-ben korszakos jelentőségű változás történt. A Magyar Tudós Társaság kiadványaként, Döbrentei Gábor titoknak okos előszavával megjelent *A magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai* című kiadvány, amely nyelvünk történetében először adott „szabásokat [szabályokat] arra, hogy az így vagy amúgyírás [sokféle] okait példákkal megvilágítsa, hogy az írásmód ezután már tétovázó és tarka ne legyen”. Az igen fontos munka után

két kiváló könyv járult hozzá a helyesírás gyakorlatának egységesítéséhez. Az 1903-ban megjelent *Iskolai helyesírás* egyszerűsítése az 1922-ben kiadott *Nyomdai helyesírás* átvette. Ez főbb vonalaiban az akadémiai helyesírást követte, de bizonyos pontokon el is tért tőle. Egységes helyesírásról ebben a korban még nem beszélhetünk. Ezt csak az 1954-ben kiadott *Helyesírási szabályzatunk* (HSz.) 10. kiadása teremtette meg (Korompay 2003: 784–786). Összességében megállapíthatjuk, hogy a HSz. mai szabályrendszerét jeles nyelvészeink türelmes alkotómunkával fél évszázad alatt tudták véglegesíteni. Persze a nyelv szakadatlan változása nyomán talán 50 év múlva újabb kiigazításokra lesz majd szükség. A korrigálás során biztosan alapelv marad az egyszerűsítés-egy-

ségesítés gondolata, illetve az észszerű differenciálás a jelentésváltozások következtében.

Ebben az írásomban arra vállalkoztam, hogy a *-val/-vel* határozóragos szavak rendszérét mutassam be. Arra is figyeltem, hogy az írott szóalakok miért, hogyan jöhettek létre; azaz hogyan keletkezhettek nyelvi-logikai összefüggések alapján bizonyos helyesírási dilemmák, illetve ezeket miként lehetett megszüntetni. Akik a HSz. szabályait megalkották, felismerték: a *kézzel, lábbal* típusú írásmód semmi nehézséget nem jelent írásukban, mert e szavak írott és beszélt nyelvi változata egyezik. A köznevek hasonult alakjainak ezt az írásmódját „átvitték” (alkalmazták) – igen helyesen – a tulajdonnevek teljes hasonulós alakjainak írására. Így jöhettek létre a *kézzel, lábbal* mintájára a *Kiss-sel, Papp-pal* szóalakok. Fontos szempont volt az, hogy a tulajdonnév alapalakját (*Kiss*) meg kell őrizni. Mivel azonban a határozórag *v* elemének hasonult alakja egyezik a tulajdonnév utolsó hangzójával, három mássalhangzó kerülne így egymás mellé. Nyelvünkben nincs olyan szó, amelyben

egymás után három azonos mássalhangzó fordul elő. A jó megoldás csak az lehet, hogy a hasonult toldalékot kötőjellel kapcsoljuk az alapszóhoz. Az írás következetességben akadtak kisebb hibák. Például az AkH. 11. kiadásában még a *Mariannal* szóalak szerepel. Mivel ez nagyon „kilógott a rendszerből”, a 12.



kiadásban *Mariann-nal* alakra változtatták. A szabályalkotók az analógia törvénye és a „rendszerkényszer” alapján helyes döntést hoztak. Jól vették észre a szabályalkotók, hogy a régies írású magyar családnevek hasonulós alakjai is gondot jelenthetnek helyesírásunkban. Az ere-

deti családnév sértetlenségének megőrzését segítette az a szabály, hogy a hasonult határozórag kiejtése szerint, közvetlenül kapcsolódik a családnévhez: *Véghgel, Móriczcal*. (És nem *Véghhel, Móriczzal*!) Az egységességet szolgálta az is, hogy az idegen nyelvi családnevek (*Scott*) és keresztnévek (*Mariann*) teljes hasonulós alakjait is a *Kiss-sel*-típusú szavak mintájára kell írni. Az egykori szabályalkotók érvelését mi, a helyesírási szabályzat alkalmazói („fogyasztói”) elfogadjuk; illetve ha megértjük az írott szavak rendszerszerű összefüggéseit, van esélyünk arra, hogy helyesírásunkban kevés lesz a hiba.

Előfordulhat, hogy nem találunk értelmes magyarázatot egy-egy szó helyes írására, mert nyelvtörténeti ismeretek hiányában önkényesen alkalmazzuk az analógia szabályát. Például a *tekinget* igét „hajlamosak vagyunk” így írni: *tekinget*. Talán a *mondta* mintájára? Biztosan a *küzd* igével hozzuk kapcsolatba a *küszködik* igét, és hiányoljuk belőle a *d* hangot (betűt). A téves analógia főleg a kisgyermekes nyelvben „működik”, és efféle érdekes szabálytalanságokat ered-

ményez: *hózik* (= havazik), *hót lapátol* (= havat lapátol), *puházzad meg* (= puhítsad meg), Apa a *dolgozóba* ment (a munkahelyére ment) stb. A teljes hasonulás helyesírásban nem jelölt esetei a kiejtés kérdésköréhez tartoznak. Nincs helyesírási vonatkozásuk. A mássalhangzók találkozása a kiejtésben teljes hasonulással jár, ám ezt az írás nem jelöli: *átcsap* > *ácscap*, *jegycsalás* > *jeccsalás* stb. A szóelemeket eredeti alakjukban tüntetjük fel. Érdeemes még megemlíteni, hogy a magánhangzóra végződő szavakban a *-val/-vel* változatlan formában járul a szótőhöz: *kővel*, *nézővel*, *tanítóval*, *mesével* stb. A szóvégi magánhangzónak nincs hasonító hatása, így a magánhangzó + *v* hangkapcsolat zavartalanul kiejthető. Sokak számára felfoghatatlan ez a kettősség: *utas*, *utat*, *utak*, – de *útról*, *útban*, *útra*. Az *u/ú* oppozícióra van utalás az AkH. 27. paragrafusában, de ott – sajnos – elmaradt a jelenség magyarázata. Deme László az egyik írásában tette világossá a kettősség nyelvtörténeti okát, hátterét. Az ősi, finnugor eredetű toldalékok (*-t*, *-s*, *-k*) az ősi, magánhangzós szótőhöz járulnak,

az újabb kori toldalékok (*-ból*, *-ból*, *-ról*) meg az újabb kori, mássalhangzóra végződő szótőhöz. Vagyis: *utat*, *utas*, *utak*, – de *útból*, *útról*, *útra*. Az *útak*, *útas* nyelvjárási szóalakok! Kisebb ellentmondás van abban, hogy törekednünk kell a régies írású családneveink eredeti alakjának megőrzésére a teljes hasonulásos alakokban, mégis szabályos az AkH. szerint a *Kodállyal*, *Györggyel* írásmód. Talán az indokolja ezt az írásmódot, hogy ebből csak kivehető, hogy a nevek alapalakja a *Kodály*, illetve a *György*. Idetartozik, hogy a *gallyal*, *meggyel*, *könnyel* típusú szavakban látszólag nem jelöltük a határozórag *v* elemének teljes hasonulását, mégis tudjuk vagy inkább csak sejtjük, hogy e szavak alapalakja csak ez lehet: *gally*, *meggy*, *könny*. E szóalakok írásában az egyszerűsítő írásmód (AkH. 91.) elve érvényesül, akár csak a *tollal*, *sakkal* szavakban. A *Molière-rel*, *Marianne-nal* szavaknál a szóvégi néma *e* miatt indokolt a kötőjeles írás, a francia, olasz és német helyesírás hatására. A rövidítések egy részében is a hasonul a *-val*, *-vel* rag *v* eleme. Kötőjeles írással jobban kiemelődik a rövidítés szimbóluma. Zavaró lenne itt

az egybeírás. A rövidítések nagy részéhez közvetlenül nem kapcsolódik *-val*, *-vel* határozórag hasonult alakban, ám az *-on*, *-en*, *-ön* igen: *D-en*, *É-on*, *DK-en*, *ÉNy-on*, *Bp.-en*. Igen furcsa takarékoság, ha a sz. (= század) rövidítéshez határozóragot illesztünk. Ebben a formában nem érdemes takarékoskodni!

Az *ez* mutató névmás *-vel* ragos alakjai: *evvel*, *ezzel*. A köznyelvben mindkét forma előfordul, bár használatosabb az *ezzel*, *azzal* alakban. Az *avval*, *evvel* ma már kissé nyelvjárási alakváltozatnak tekinthető (NyKk. II.: 211).

Az *őket* és *azokat* névmások azonos jelentésűnek tűnnek; pedig az *őket* személyekre vonatkozik, az *azokat* meg tárgyakra, dolgokra. Például: *Őket várom* [a barátaimat]. *Azokat vettem meg* [a könyveket]. Ha kevésbé pontos a rámutatás (távolabbi személyek esetén), az *azokat* névmást is használhatjuk: *Azokat még nem is láttam*.

Nyelvhasználati és egyúttal helyesírási probléma is lehet, hogy az alakváltozatok jelentése csaknem azonos. Mivel ezekben a szavakban végbement (szóhasadás révén) a jelentésváltozás, két külön szónak tekinthetjük

ezeket a szópárokat: *egyelőre* – *egyenlőre*, *jártas* – *járatos*, *helység* – *helyiség*, *egyhangúan* – *egyhangúlag*, *ízletes* – *ízléses*. A jelentéskülönbségek: *egyhangúan* (telik az élete) – *egyhangúlag döntött* (a bizottság); *jártas* (tájékozott valamiben) – *járatos* (a menetrend szerint közlekedő busz) stb. (NyKk. I: 142). Az alakváltozatok egy része szinte egyenrangúnak mondható; különösen ezek: *veder* – *vödör*, *seper* – *söpör*, *csend* – *csönd*, *fel* – *föl*. Bár itt is felmerül, hogy a *veder* és a *seper* inkább nyíradonyi szó, a *vödör*, *söpör* meg pécsi (NyKk. I.: 140). Ezek az adatok jól bizonyítják, hogy helyesírásunknak igen bonyolult, de áttekinthető rendszere van. Ez a rendszer létezik az AkH. paragrafusaiban. Régi tapasztalatunk, hogy az analógia (a hasonlóság)

alapján hasonló hangsorú szavakat keresünk emlékezetünkben, ha bizonytalanok vagyunk egy-egy szó írásában. Ha azon tűnődöm, kell-e jelölnöm a teljes hasonulást a *forinttal* szóban, s eszembe jut a *tanonccal* írásképe, akkor máris megtaláltam a jó megoldást. A szóalakok között talán elsősorban bipoláris (kétoldalú) kapcsolat figyelhető meg, de akár több szóalak is asszociálódik egy-egy szóhoz. Ügyelni kell arra, hogy a betűkettőzés elmulasztása megváltoztatja a szó jelentést. Bár egyformán hangzanak ezek a szópárok, a jelentésük mégis eltérő: *tervvel* és *tervel* (= *tervez*); *bölcsé* (válik valaki) és ez a *bölcsé* (= a bölcs tulajdona). A szavak írásmódját tanulnunk kell szakadatlan! Ha a szavak írásmódjának rendszer szintű kapcsolatait megérttem, könny-

nyebben tudom memorizálni a szavak írásképet. Tanulság: helyesírás-tanításunkban nem az egyes paragrafusok magolására van szükség! A rendszerek, részrendszerek gyors felismerése teszi lehetővé, hogy anyanyelvünk egymilliót is meghaladó hatalmas szókincséből megismerhessük a mindennapi kommunikációban használatos legfontosabb szavainkat, hozzávetőlegesen 15-20 ezer szót. Téves az a sokszor elhangzó vélemény, hogy a magyar helyesírás túl bonyolult, ezért megtanulhatatlan. Kétségtelen, hogy vannak rendhagyó írásmódú szavak a helyesírási szótárban. Nem túl nagy a számuk. Grammatikai összefüggésekkel, nyelvtörténeti adatokkal bizonyítani lehet kivételességük kialakulását (Pesti 2022: 317). Hiszek abban, hogy a helyesírás tanulható. ●

Hivatkozott irodalom

- Deme László 1975: *Helyesírási rendszerünk logikája*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 110. Budapest. AkH. = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. 2015. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kniezsa István 1952: *A magyar helyesírás története*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Korompay Klára 2003: Helyesírás-történet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 281–300., 579–595., 697–709., 781–788.
- NyKk. I–II.: Grétsy László – Kovalovszky Miklós: *Nyelvművelő kézikönyv I–II.* 1980, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pesti János 2022: Szemléletváltásra lenne szükség a helyesírás tanításában és tanulásában. In: Schmelczér Pohánka Éva (szerk.): „Rozmaringot ültettem cserépbe”. *Pesti János válogatott írásaiból*. Molnár Nyomda és Kiadó, Pécs.

100 év karácsonyi népénekeinek nyelvezete

Frang Gizella

Az egyházi népénekekről általában

Az egyházi zene az emberi hittel egyidős. Természetes tehát, hogy az idők során a kereszténység liturgiája is változott zenéjében és nyelvén egyaránt. A profán és a szakrális olykor keveredett, majd beépült a népénekek sorába, emellett a különböző korok zenei stílusai és nyelvi jellemzői is rányomták bélyegüket a népénekekre, amelyek hazánkban nemcsak laikus szövegeket, nem csupán latin énekfordításokat, hanem nevesített vagy anonim költői alkotásokat is hordoztak. Mivel a dalszövegkincs tetemes, ezért a vizsgálataimat az elmúlt 100-150 esztendő karácsonyi énekeinek szövegeire szűkítettem, melyek több mint egy évszázadon keresztül megőrizték és alakították a közösségek vallási





és kulturális identitását. E zenei hagyomány nem csupán liturgikus funkciót töltött be, hanem a közösségi élet, a nyelvi kifejezés és a regionális kultúra szoros összefonódásának egyik legfontosabb lenyomata is, gyökerei pedig az őskereszténységbe nyúlnak. A jelen vizsgálat célja, hogy a választott források elemzésén keresztül feltárja az elmúlt száz év egyházi népzenejének nyelvi és zenei jellegzetességeit, valamint a változások és folytonosságok összefüggéseit.

A karácsony és a népeénekek

A néphagyományokban a karácsonyi ünnepkörhöz tartozó betlehemezés – Dobszay (2007) szavaival – a „legjelentősebb drámai népszokásunk”. Ezt a drámaiságot a római rítusú katolikus népeénekek is megőrizték. A magyar egyházi népeének a mise állandó részein kívüli ének, amelynek éneklésével a nép is részt vesz a liturgiában, átéli annak történéseit és magát az ünnepkört, esetünkben

a karácsonyi eseményeket. Az, hogy a magyar katolikus népeénekek némileg eltérően fejlődtek, mint más európai népeké, a reformáció, a török hódoltság és hazánk sajátos nemzetiségi olvasztóköhő jellege is meghatározta. Az összegyűjtött és könyvben kiadott egyházi népeének protestáns töről fakadt, hiszen a *Biblia* és a szertartásrend anyanyelvi megjelentetése és tömeges terjesztése a reformáció időszakára tehető. Addig a népi ünnepi énekek a néphagyományokban éltek, többek között a profán betlehemezésben.

Ha csak a karácsonyi ünnepkör népeénekkincsét nézzük, az általam fellelt ima- és népeénekes könyvekben összesen 166 tételt találtam, s ezek szövegének hossza változó: az egyetlen versszakostól a tizenöt versszakosig többféle változat is megtalálható. Kiadástól függően a visszatérő énekek szövegei hosszban is eltérők. Ezért a nyelvet (esetleges latin beszűrődésekkel), az archaizálást vagy éppen modernitást, illetve a szövegvariációkat vizsgálom, kitérve a korba illeszthető esetleges nyelvi jellegzetességekre és jelentésekre, vagyis egyes jelenségeket kiemelve.





Népekes könyvek

A népekes könyvek – az imakönyvekhez hasonlóan – tartalmaznak imákat, arányaiban azonban az adott korban megfelelőnek tartott népekek kottáit közlik (Jáki 1973). Ez alól az *Égi lant* (1921), a bencés diákok kottáskönyve a kivétel, abban ugyanis kizárólag az egyházi liturgiához és ünnepkörökhöz tartozó énekek többszólamú kórusváltozatai szerepelnek. Saját családom ima- és népekes könyveinek szövegeit vetettem vizsgálat alá, melyek jól tükrözik egyes korok jellemzőit és az egyházzenei reformok törekvéseit. Ezek a következők: Cím nélküli imakönyv 1890 körül, címlap, évszám, kiadó hiányzik. A másik az *Égi Lant* (Ég. L.), melyet Fojtényi Káson, a pannonthalmi Szent-Benedek-Rend tagja szerkesztett, s Győrött, 1921-ben a Győregyházmegye Könyvsajtója adott ki. Az *Erdélyegyház-megyei Énekeskönyv* (Er. É.) 1921-ből Baka János csíkszentmártoni kántor összeállítása. A *Szentmise-énekek és litániák* (Sz. É. L.) 1932-ből a budapesti Palladis Rt. munkája, valamint a *Harmonia Sacra* (H. S.), melynek 4. kiadása 1937-ben jelent meg

Molnár C. Pál illusztrációival, a Magyar Kórus kiadásában, Budapesten. Sík Sándor és Schütz Antal szerkesztette az *Imádságoskönyv, egyszerűsmind kalauz a lelki életre – A tanulóifjúság számára* című könyvet (S. I. K.), mely 1940-ben jelent meg a Szent István Társulatnál. Bárdos Lajos munkájának köszönhetjük a *Hozsanna* (Hozs.) 1971-es kiadását, mely Budapesten, a Szent István Társulatnál jelent meg. Harmath Artúr és Sík Sándor gondozta a *Szent vagy, Uram* (Sz. V. U.) 1983-as változatát Budapesten, a Szent István Társulat kiadásában. Az *Éneklő Egyház* (É. E.) szintén a Szent István Társulatnál, Budapesten, 1986-ban jelent meg. Az *Énekelj az Úrnak!* (É. Ú.) című énekgyűjteményt pedig Hardi Titusz OSB állította össze, kifejezetten a tanulóifjúság számára, és a Bencés Kiadó és Terjesztő Kft. adta ki Pannonthalmán. Az *Énekeljtek az Úrnak* (É. Ú. Br.) című, orgonakísérettel ellátott gyűjteményt Szalay Mihály kántor válogatta össze a bácskai Brezdán 2000-ben. A vizsgált tizenegy énekeskönyvben összesen 87 karácsonyi dal szerepel, közülük 24 több gyűjteményben is.

Nyelvi vizsgálatok – nyelvezet, archaizmusok, stiláris jellemzők

Meglepő, hogy bár még a XX. században is tartottak latinul miséket a katolikus templomokban, a latin szöveg mégis elenyésző a karácsonyi ünnepkör népekeinél. A fellelhető néhány latin és görög, esetleg héber kifejezés elsősorban a mise állandó részeiből épült be a magyar szövegbe (l. *Glória, Kyrie eleison, Christe eleison, Alleluja*). Az ünnepélyességet hivatott szolgálni, illetőleg utal a Krisztus születésének bibliai leírásaiban szereplő angyali szózatokra. Ezeken a jelenségeken kívül az *Égi Lant* (1921) tartalmaz két latin kórusművet, illetőleg az *Éneklő Egyház* (1986) *In dulci jubilo* címmel egy kétnyelvű, latin–magyar éneket. A többi ima-, illetve énekeskönyvben a magyar nyelv köznyelvi, irodalmi formái uralkodnak. Ez nem jelenti azt, hogy ne fordulnának elő archaizmusok. Ilyen például a *malaszt* szavunk, amely már az ómagyar nyelvben jelen van 'kegyelem' jelentésben, s több énekben is visszaköszön, holott a katolikus imádságokban, főként



az Üdvöz légy, Máriában ma már a *kegyelemmel* forma szerepel.

Az erdélyi énekeskönyvben több szenvedő szerkezetet is megfigyelhetünk a *Mennyből angyal jó követül* című énekben („Ki Megváltóul küldetett, Ki jászolba helyeztetett”). E jelentés megerősíti azt a hittételt, mely szerint az Atya elküldi fiát a világ megváltására. Vagyis a fiú, Jézus, nem cselekvő, hanem engedelmesen elviseli az emberré válást. Földi létének kezdetén Mária jászolba fekteti, vagyis a kisded még segítségre, gondoskodásra szorul, ahogyan más gyermek is. Így válik közelivé az Istengyermek a hívő számára.

Gyakori, s főként a korábbi megjelenések szövegének tiszteletben tartásával magyarázható az elbeszélő múltú igék használata, azok közül is a múltbéli eseményeket megörökítő formák. Ilyen a: *lőn, leszen; fekvék, küldé, megtermé, hozá, alkotá; megnyitád; felébredének, kelének, jövének, zengének, menének, elindulának, jutának, mondának, visszatérének; telék meg; legelteték; kivirágozék, születék, adaték, nevezteték, megáldatának; megnyittaték.*

Vegyük sorra a vizsgált népekek szövegeiben szereplő elbeszélő múlt idejű igealakokat! Csak felsorolás szerint nézzük meg, hogy a másfélszáz esztendő ima- és énekeskönyveiben milyen szavakkal találkozunk: *látá, kéré, lőn,*

vala, örüle, születvén, lehelvén, vívén, leszállván, eljőve, jövendölé, telék, betelék; fekvék, hozá, hozál, alkotá, zengének, küldé, jövének, jutának, mondának, megtermé, menének, megnyitád, ébredének, szóla, lőn, felébredének, kelének, helyezették,





hirdeték, elindulának, legelteték, szolítá, jövének, kivirágozék, születék, adaték, nevezteték, megáldatának; lehelvén; látván, vagyon. Ahogy a felsorolt szavakból is látszik, első ránézésre kijelentő mód jelen idejű alakoknak tűnnek. A szövegkörnyezetből azonban egyértelművé válik, hogy az énekmondó (a kántor vagy maga a nép) úgy idézi fel a régmúltban történetet, mintha maga is jelen lett volna, a hívek nemcsak a történet hallgatói, hanem maguk is átélői, részesei lesznek Jézus születésének, melynek mélységét más nyelvi eszközök tovább erősítik.

A befejezett múlt a régebbi szövegekben is megtalálható a régmúltban történt, de mára is ható, a mindenkorin és mostban is érvényes történések, cselekvések és a jelen dimenziója közötti hídként (Tolcsvai Nagy 2017). A régi hagyományokból kikristályosodott népekek ezen kifejezéseket archaizálón alkalmazták: például a *küldetett, helyeztetett, megjövendöltetett, támadott, elküldötte, látott*. Ezek a múlt idejű formák a történések objektív voltát hangsúlyozzák.

A *vala* segédigés szerkezetre egyetlen énekszövegből vehe-

tünk példát: „Tiszta csendes éj vala.” Ez is az elbeszélő (folyamatos) múlthoz tartozik, az események háttérét jellemzi, vagyis esetünkben leíró funkciója van.

Míg a régebbi gyűjtemények, illetőleg a mostani, a régi szövegeket tiszteletben tartó könyvek többféle múlt időt is tartalmaznak, addig az újabb, főként az ifjúságnak szóló énekgyűjteményekben, illetve a XIX-XX. századi költők dalmokra írt verseiben jobbára a ma használt befejezett múlt idő használatos. A karácsonyi történetet a múltban megtörtént, de tulajdonképpen lezárt eseményként fogalmazzák meg. Az ünnepi ráhangolódást ezekben az esetekben a dallamvilág segítheti.

Az imént ismertetett múlt idejű alakokat szintén besorolhatjuk a régies szavak közé, de további archaikus formákat is találunk, melyekből érdemes néhányat elidőzni:

A *háladás* (hálaadás) a *hála* + *adás* szavakból keletkezett összetett szó, jelentése ’hálát adni’ (Benkő 1970: 33). Valószínű, hogy a zenéhez kapcsolódó prozódia miatt olvadt össze a két hang.

A *helyt* (’helyet’) szavunk rövid alakja szintén kapcsolódhat a zenei prozodiához,

bár Benkő (1970: 90) szerint a *hely, helyez* stb. alakok formái közül feltehetőleg a ’*hel’ az eredetibb. De a székelyföldi énekeskönyvben akár nyelvjárási alakként is megmaradhatott ez az ősi forma. A *néki, néktek* régies és nyelvjárási alakok, az egyházi nyelvben ünnepélyesebb hangzásúak, ráadásul a zenei prozodiához is jobban illeszkednek (Dobszay 2010).

Az *üdvöz* Benkő (1976: 1049) véleménye szerint korlátozott használatú szókapcsolatokban melléknévként maradt fenn. Ezt igazolja, hogy elsősorban az egyházi nyelvben találkozunk vele, illetve igei formáival. Ide kapcsolódik a sajátos üdvadó alak, ami egyrészt az Atyaistent, másrészt Krisztust, az Üdvözítőt jelenti a szövegkörnyezetből kiindulva. Az *üdvözitené* alaknál az időben való nyitottságot kell megemlíteni, vagyis azt, hogy minden időre vonatkozik az ’üdvözítés’, a kezdetektől az idők végétéig. A feltételes módnak is értelmezhető *-né* jel tulajdonképpen az ősi szándékot nemcsak időtlenné teszi, hanem az ember szabad akaratát is sugallja: Krisztus mindenkinek meghozta az üdvözülés lehetőségét.



A *lőn, levé, lészen* részben választékos alak, ünnepélyesség teszi a szöveget, illetőleg az egyes nyelvjárásokban még ekkor élő kijelentő mód jelen idejű egyes szám 3. személyű formát őrzi több jelentésben: 'létezni kezd, keletkezik (majd); válik vagy fog válni, megjelenik'.

A *liljoma, paizsunk, angyali* ('angyalai') archaikus formák elsősorban a dallamívek deklamálásában segítenek ejtés-könnyítőként.

A köznyelvi normához képest hibásan írt forma, a *mennybe az Istennek, a városon kül* < kiül ('kívül'), *épen* ('éppen'), *mindenha* ('mindenhová') nyelvtörténeti jellegzetességek, ma az egyes nyelvjárások ejtési sajátosságaihoz tartoznak. Esetünkben a székely gyűjteményben fordulnak elő. Fontos még megemlíteni a személyes névmások helyesírását, amely a korabeli és nyelvjárási ejtést is tükrözi, s azt a felfogást, hogy amennyiben az Istent, Krisztust vagy Máriát szólítjuk meg, az alakot nagy kezdőbetűvel írjuk: *Tenéked* ('neked'). Az emberre vonatkozó megszólítások szókezdeté kisbetűs marad: *mindeneknek, minékünk, űtet* stb. Emellett a megszólítás nyomatékosít,

mellyel a történések és azok emberre vonatkozó hatása különösen fontossá válik, hiszen mindez az üdvtörténet része. Hasonló gondolat jelenik meg a következő sorban: „E gyermekben frigyre léptek égi s földi dolgok” (Sz. V. U. 1983: 37; Hozs. 1971: 123). A vers szerzője a múltat a jelenre és a jövőre vetíti, hiszen az ősidőkben megtörtént események az egész emberi létre kihatnak.

E jellemzők mellett a többszám használata szinte az összes karácsonyi népénekekben uralkodó (lásd: *pásztorok*; „E dolgon angyalok csodálkoznak, / Emberek, állatok álmélkodnak”), és a teremtett világ egységét az állatok antropomorfizálásával is hangsúlyozzák.

„Az Ige megtestesült Názarethben” öt énekeskönyvben is szerepel (S. Í. K., Er. É., SZ. V. U, Hozs., É. E.). E részletből az *Ige* szót emelném ki, melynek három értelmezését adja Benkő (1970: 193), miszerint az alapalak '*üge' jelentése „pedig 'szó, varázsszó' lehetett. 2. jelentése az e. lat. *verbum* 'isten szava' (tkp. 'ige') hatására keletkezett. A 3. jelentés tudatos műszóalkotás eredménye”, nyelvtani műszó, szófaj. Egyházi szempont-

ból János Evangéliumának kezdő sora megadja a választ: „Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett” (*Újszövetségi Szentírás* 1949: 169). Ha az értelmezéseket összevonjuk, s visszautalunk a Genézisre, akkor nyelvileg is összeköthető az *ige* mint 'szó', 'akarat', 'állandó és megváltoztathatatlan', 'teremtő erő', vagyis maga az Isten. Az egyházi népénekek jelentése tehát az egyszerű szövegen túlmutat. A szöveg irányadó, elbeszélő, felidéző és a történetet a jelenbe helyező volta mellett a hívek lelki felemelkedését is szolgálja. Általában a hitvalló közösség egységében való elmerülését hozza, de találunk olyan énekeket is, amelyek az egyes ember mélységes vágyát és szeretetét, a legmélyebb kötődést fejezik ki, melyben misztikus magasságba emelkedik az Isten és Krisztus iránti szerelem. Ezt a megszólítások, fokozások, kérések erősítik: „Ó Jézusom, Szent jegyesem, / Nyugodjál meleg szívemen, Én kedvesem. / Ó Jézus, mennyei vendég, énnám szállj! / Vétkemtől, rútságaimtól ne irtózzál.” (Hozs. 1971: 126).



A misztikus elragadtatásnak az ellentéte a részvét átélése a hideg éjszakában jászolban fekvő Kisded iránt, s a részvétet nem tanúsítók megfeddése és a szemük felnyitására,

a megtérésükre való törekvés: „Oh acélszívű emberek! / Embertelen kemény szívek, / Szív nélkül élő kegyetlenek. / Ide nézzetek, szelídüljetek, / Nem szégyenlitek, hogy üd-

vösségtetek / Lévén köztetek, meg nem ismeritek?” (É. Ú. Br. 2000: o.n.). Az ifjúságnak Pannonhalmán összeállított *Énekelj az Úrnak!* karácsonyi énekei elbeszélő stílusúak, konkrétak, nélkülözik az irodalmi-nyelvi sokszínűséget, kivételek az ismert költők versére komponált karácsonyi énekek. A régmúltban történt esemény zömmel korunk színpalái között idéződik fel. Egyik érdekes ének az újszövetségi Krisztus-történet előrevetítése: „Megjelent egy fürtös gyermek” (É. Ú. 1999). Hitvallás a többi énekeskönyv karácsonyi dalaiban is található, többek között Szedő D. fordításában egy őskeresztény himnusz: „Dicsőség neked, Jézusunk, / kinek a Szűz szü-lőanyád, / Atyával, Szentlé-lekkel Egy: / időtlen időkön át.” (É.E. 1986: 99). A vizsgált karácsonyi énekek nyelvi stílusára jellemző tehát, hogy a magyar ember képzeletében és életkörülményeihez alakítva elevenedik meg a karácsony misztériuma, ezzel is emberközelbe hozva, átélhetővé téve Jézus születését: *fázik a Kisjézus, Kicsi Jézus, drága testvér, Betlehem-nek majorjában*, illetve ehhez társulnak a kicsinyítő képzős





szóalakok: *pásztorka, Jézuska*. Az ősi, azon belül a magyar hagyományrendszerhez is köthetőek azok a szimbólumok, amelyek megjelennek az énekekben: *nap, hold, csillagok*.

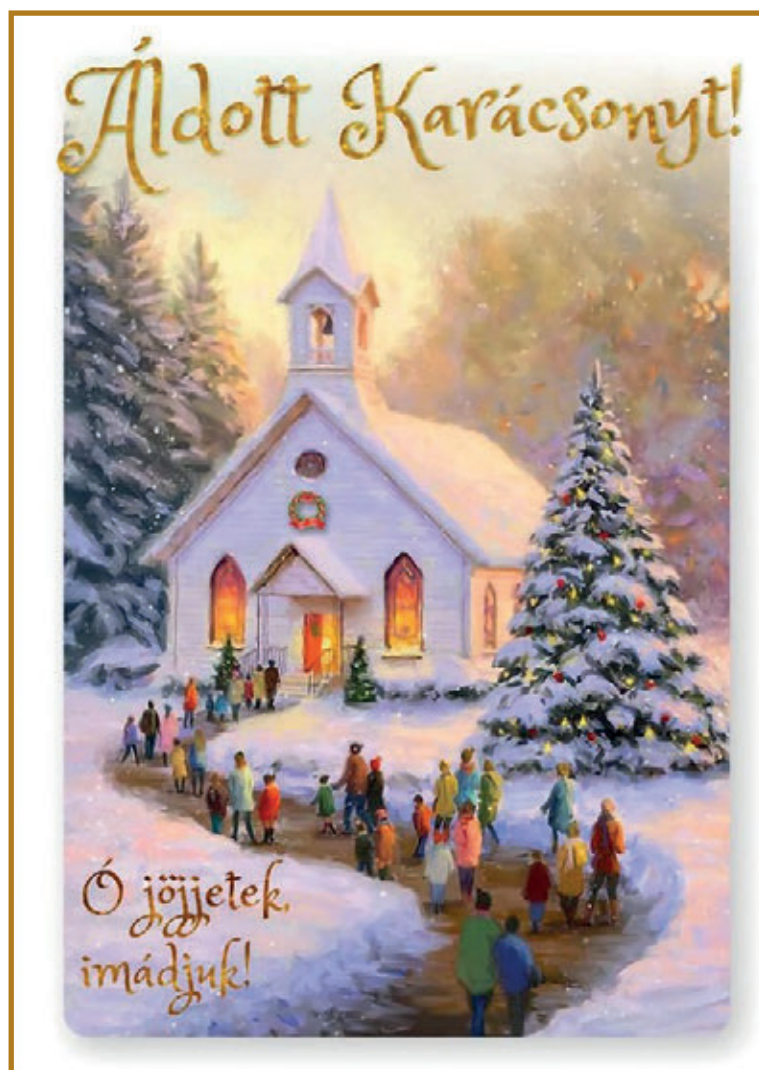
A *Csordapásztorok* kezdetű népének pedig a legrégibbnek tartott magyar karácsonyi énekünk, melyet

a népi hit és ihlet alkotott. Ebben az énekben a pásztorok valóban emberként viselkednek: a nyájőrzésnél, az angyal érkeztekor és megszólalásakor emberi módon reagálnak, amiben a félelem és a szófogadás, majd a csodálkozás vegyül a tisztelettel és az imádással, egyszerűen és természetesen.

A népi hagyományokhoz kötődik olyan dallam és szöveg is, amely az énekmondók, illetve igricek, valamint a betlehemezők stílusát mutatják. Énekükben a profán és a szent egyaránt jelen van: a vigasság, Jézus születésének lelki és fizikai ünneplése, amely nemcsak a múlt része, hanem a jelené is, itt és most történik. Ez az ellentmondás kiegészíti egymást, s így válik a templomi ének a hívek sajátjává ebben a műfajban is: „Örvendezzünk, vígadozzunk e napon, Karácsony! Karácsony! / Az Úr Jézus megjelent e világon, Karácsony! Karácsony! / Szűz Mária szülte nekünk e napon, Karácsony! Karácsony! / Vígadozzunk, örvendezzünk, énekeljünk, tapsoljunk!” (Sz. V. U. 1983: 123).

A népének nyelvi antropológiai sajátja még, hogy egyéni szemmel és lélekkel megszólaló ima, máskor közösségi ima, sőt, a nemzetért felcsendülő fohász is. Ilyen a következő példa:

„Szép violácska, Kedves rózsácska, / Szerelmes kisded szép Jézuska! / Ki most születtél, Emberré lettél, / Minkünk örömet szerzettél, / Kérünk, vigasztald népünket, / Térítsd magadhoz lelkünket,





/Igazítsd szívedhez szívünket,
/ Igazítsd szívedhez szívün-
ket!” (Hozs. 1971: 128; Sz. V.
U. 1983: 29).

Hasonló a szintén XVII.
századi gyűjteményből való
ének, mely Máriát emeli
a középpontba, de nem egy-
szerűen az általános katolikus
Istenszülőt, hanem Magyar-
ország istápját, Boldogasz-
szonyt, akinek Szent István
királyunk felajánlotta hazán-
kat, ami azóta Mária országa:
„Ó te kegyes régi szent Pát-
rónánk, kincs hordozója, /
E világnak te vagy esedező
oltalmazója. / Kit tápláltál
tejeddel, annak kéréseddel
/ Ügyünk ajánljad, értünk
imádjad” (Hozs. 1971: 130).
A nyelvészeti vagy más-
ként stilisztikai jellemzők
közül érdemes kiemelni a ha-
sonlatok, metaforák, ellenté-
tek használatát: *Szűzanya szűz
virágszál; világszabadító; mézet
ont az ég!; az Ige megtestesült;
szent Jegyesem; Ő a tűz s fázik;
acélszívű emberek; üdvhozó;
a malaszt kutfejek.*

Összegzés

A tizenegy vizsgált katolikus
népdénekgyűjtemény, illetve
imakönyv zömében a ko-
rabeli, illetve ejtés szerinti
írás mód érvényesül. Ez alól

a múlt században kiadott
gyűjtemények sem kivételek,
azzal a megkötéssel, hogy
a mai tipográfiával, de a nép-
ének eredeti változatával
jelentek meg. Még a fiatalok-
nak összegyűjtött dalokban
(É. Ú. 1999) is visszatérnek
az archaizáló nyelvi elemek.
Ezek között ott vannak a szó-
tővariánsok, névszó- és igerá-

gozási különbségek, szó szer-
kezeti eltérések, változatok
a szó- és mondatrendben,
gazdag modalitás, tehát a ze-
nei és nyelvi prozódia így fedi
egymást. Stilisztikailag jel-
lemző a vizsgált népdénekekre
az erőteljes képiség, illetve
a párbeszéd. A narrációra
jellemző a külső szemlélő
szemszögéből megfogalma-



A képeslapok forrása: magángyűjtemény



zott történetmondás, a történet szereplője szemszögéből elhangzó elbeszélés, illetőleg a hívek gondolatainak megfogalmazása, melyekből a karácsony újszövetségi történetén

és a megváltás titkán keresztül örök emberi értékek emelkednek ki. A száz évet átfogó gyűjtés tehát betekintést nyújt a magyar egyházi zenei kultúra

fejlődésébe, a közösségi identitás és a nyelvi-kulturális hagyományok megőrzésébe, jól illusztrálva a dallamok, ritmusok és nyelvi sajátosságok összetett rendszerét. ●

Hivatkozott irodalom

Énekes- és imakönyvek

Cím nélküli imakönyv. 1890 körül. k.n., h.n.

Ég. L. = *Égi Lant*. 1921. Szerkesztette Fojtényi Kászon, a pannonhalmi Szent-Benedek-Rend tagja. Győregyházme-
gye Könyvsajtója, Győr.

É. Ú. = *Énekelj az Úrnak!* 1999. Szerkesztette Hardi Titusz OSB.: Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., Pannonhalma.

É. Ú. Br. = *Énekeljete az Úrnak – Felnőtt, gyermek és egyéb énekek – orgonakisérettel*. 2000. Szerkesztette Szalay Mihály
kántor. Brezda.

É. E. = *Éneklő Egyház*. 1986. Szent István Társulat, Budapest.

Er. É. = *Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv*. 1921. Szerkesztette Baka János. Csíkszentmárton.

H. S. = *Harmonia Sacra*. 1937. Magyar Kórus, Budapest.

Hozs. = *Hozsanna*. 1971. Szerkesztette Bárdos Lajos. Szent István Társulat, Budapest.

S. I. K. = *Imádságoskönyv, egyszersmind kalauz a lelki életre – A tanulóifjúság számára*. 1940. Szerkesztette Sík Sándor
és Schütz Antal. k.n., h.n.

Sz. V. U. = *Szent vagy, Uram!* 1983. Szerkesztette Harmath Artúr és Sík Sándor. Szent István Társulat, Budapest.

Sz. É. L. = *Szentmise-énekek és litániák*. 1932. Palladis Rt., Budapest.

Szakirodalom

Benkő Loránd (főszerk.) (1967, 1970, 1976): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Akadémiai Kiadó, Bu-
dapest.

Dobszay László 2007: *A magyar dal könyve*. Hagyományok Háza – Timp Kiadó – Lavik 92 Kft., Budapest.

Dobszay László 2010: Segédlet a Psalterium latino-hungaricum nyelvi tanulmányozásához. *Egyházzenei Füzetek* I./16.

MTA-TKI – Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest.

Jáki Sándor Teodóz OSB 1973: *Musica Sacra*. k.n., h.n.

Tolcsvai Nagy Gábor 2017: A múltak átalakulása: Jelentéstani és narratív lehorgonyzó módosulások a magyar múlt
időben a 18. század után. *Magyar Nyelv* 113. évf. 1. sz. 10–26. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.1.10>

Káldy György (ford.) 1949: *Újszövetségi Szentírás a Vulgata szerint*. Szent István Társulat, Budapest.

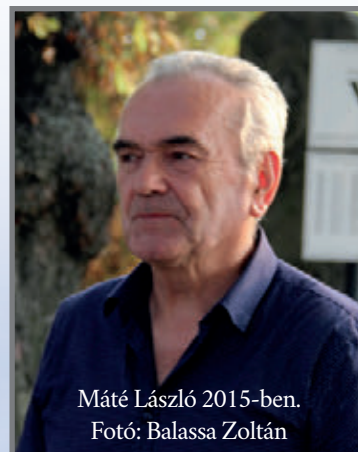


Egy jó palóc meséi: Emlékezés Máté Lászlóra

Pomozi Péter

1960-ban a gömöri Buzita elemi iskolájába kerül egy ifjú, aki nem túl messze, az ugyan-csak gömöri Szilicén született, még a kis magyar világban. A Rozsnyói Pedagógiai Iskolában frissen szerzett papírával a Pozsonyi Egyetem helyett jut ide, s ebben rossz káderlapja a ludas: édesapja kilépett a szövetkezetből... Személyes balszerencsáját új buzitai közössége szerencsésévé formálja: megbecsült tanítónak, a falu kultúrminőségévé válik: tanít, tájházat alapít, diáklapot szerkeszt. A Kanyapta vidékének dalait,

balladáit, mondáit kutatja, falusi udvarok pipiskéi előtt „oroz el” telkibányai kőtanúkat. Gyűjtései nagyobb fele mindmáig orsós szalagokon alussza álmát, noha a kiadott meséket-mondákat elnézve rendkívüli értékekről van szó: egy paraszti sorból származó, a parasztlakóvilágát és a folklór-hagyományt apró rezdüléseikkel értő, empatikus tanító gyűjtéseiről. Legélt anyagai egy tudatosan rendszerező filológus munkáját tükrözik, pedig egyetemi tanulmányokra és az irodalomtudományi doktori cím megszerzésére



Máté László 2015-ben.
Fotó: Balassa Zoltán

csak jóval később, 1982-ben nyílik lehetősége. Disszertációjában rozsnyói példaképe, Fábry Zoltán örökségéről ír. A Kanyapta-korszak után kassai, majd mind inkább országos feladatokat vállal: szavajárásával élve kultúrminőségévé, kultúrmunkássá válik. A felvidéki magyarság fogyása, mely ellen egész életében küzd, szó szerint haláláig bántja. Kassai polgárként, majd országos kultúr-diplomataként múzeumok, alapítványok, lapok alapítója, a Márai- és a Kazinczy-kultusz felélesztőinek egyike.



Idén júniusban, pár héttel halála előtt, a rozsnyói diákok 65 éves érettségi találkozásán még arról beszél, hogy pár évtized alatt harmadolódott a magyar iskolába iratkozó magyar gyermekek száma. Aztán a Teremtő hazaszóltotta, Szilicén, szeretett szülőföldjén nyugszik.

Máté László sokat írt, ám viszonylag kevés könyve jelent meg. *Tiszta beszéd* címen közéleti írásainak javát adta közre nemrég Pusztay János a Báthory-téka kisebbségi sorozatában, e sorok írója pedig azt a folklórgyűjtését, melyet még a hatvanas években írt le szalagokról egy rozszant írógépen. Amikor 2020 őszén, egy verőfényes kassai délutánon Máté László megmutatott egy elsárgult, géppapíros dossziét, néhány perc után tudtam, ezt az anyagot végre csonkítatlanul ki kell adni, mégpedig az eredeti zamatos keleti palóc formákat visszaállítva. Mielőtt a kanyaptai betyárok, norák, boszorkányok világát közkinccsé tevő kötet az MKI könyvsorozatában megjelent volna, Máté Lászlóval bejártam a régi ös-



Máté László buzitai osztályával.

vényeket Restétől Alsóláncig: fehérhajú tanítványokhoz, azok gyermekeihez, egykori mesélők unokáihoz vezetett utunk. 2021 telén személyesen győződhettem meg róla, még mindig nagy szeretettel emlékeznek Laci bácsi egykori tanítóéveire.

Alább tehát e kötetből¹ közöljük az egyik legizgalmasabb történetet, az egységesített, könnyen olvasható palóc ábécé betűivel, e falvak keleti palóc sajátosságainak megfelelően. Ezzel tisztelgünk egy jelentős palóc gondolkodó és folklórgyűjtő emléke előtt, kinek gyűjteménye jórészt továbbra is lejegyzőre, szerkesztőre, kiadóra vár.

Á furfángos Ángyál Bándi

Hát Bándit üdözték a pándúrok, erre váláhol a Hernád mentén. Mā igēn szorút a kápčájá Bándinák. Oszt válámelyik fálubá vót egy özvegy mēnyecskéjē egy ötēves kisfiúcskávāl. Hāt odászálatt Ilonkājānāl. Bándi ázt mondja:

- Ilonká, hozd rögtön a fejszét! Gyerünk a hízót ágyonütni!

Ilonká vitte a fejszét, Bándi ágyoncsáptā a hízót. A hízó elnyútózkodott. Rögtön becipēték. Az első szobāba ferrávátáloztāk mindjárt nāgy igyekézzettel. Lēterítētte

¹ *Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák. Máté László gyűjtései. (Szerkesztette, jegyzetelte, a bevezető tanulmányokat írta Pomozi Péter.)* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021. A kötet szabadon elérhető és letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Magyarságkutató Intézet honlapjáról is.

oszt a disznót a rávátalon
a menyecske, Ilonka, egy
lepédővel. Két ódált gyertyát
gyútott a rávátalon. Lőtt a
konyhába. Igén nágy jájszóval
sírt ő is még az ináská is.

- Jáj, Bándi, Bándi! Csak még
éccer féléledné.

Hát éccercsák betoppánnak a
pándúrok.

- Add elő Bándidat Ilonka!
Hová titted Bándit?

Jáj, hová tettem Bándit, hová
tettem Bándit? Jáj, Bándi,
Bándi – mondja: - Mikor leg-
jobbán öleltem, akkor étászí-
tott magató, három bukfencét
vetett itt a pitáron, rögtön
disznónak vált. Én káptam itt
a kámárábó a fejszét, fején-
vāgtam oszt elnyútódzott.

Jáj, oda vān Bándi! Csak még
éccer fēltāmādnā!

- No, hol vān az a Bándi

disznód? – ászmongyā. Gye-
rünk be!

Fēlemelte a lepédőt, nézik a
pándúrok... Ilonka simon-
gāttā a fejét a disznónak. Ott
feküdt a disznó a rávátalon.
Kétódált égētt a gyertyā.

- Jáj lesz nekēd, hā te minket
becsāpol!

Ātkutāttāk az egész szobāt.
Nézték āgy mēgētt, székrény-
be, āgy ālatt, mindēnütt. Nem
vót Bāndi sēhol. Kāmrat, pād-
lāst, istālót, mindēnt ātkutāt-
ták. Közbe mēg Bāndi szépen
be vót vetve az első hāzbā a
vetett āgybā a pārnāk közzē.
Bāndināk talān mēg a fogā is
vācogott, de úgy be vót igāzít-
vā a pārnāk közzē, hogy nem
tālāttāk mēg. Elsőbb kārom-
kodták Ilonkārā, később mēg
elhitték, hogy vālāmi őrdön-
gősség vān a dologbān. Bāndit

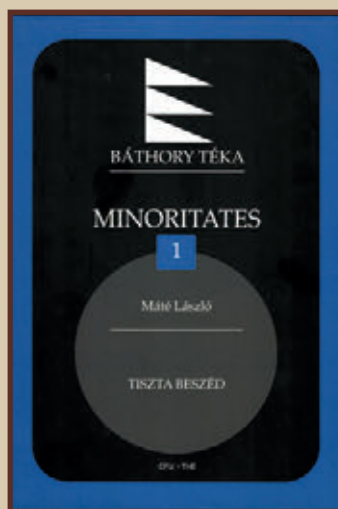
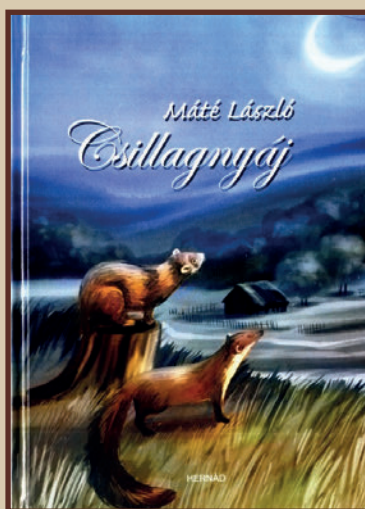
lāttāk bemēnni a kápun, oszt
Bāndināk hūlt helye sincs.
Közbe mēg a disznó vān a
rávátalon. Hāt ászongyā az
egyik:

- Mégis csāk kell ebbe vālāmi-
nek lēnni.

Ēmēntek a kocsmābā, ott
lēāttāk az egész törtēnetēt a
pándúrok. Két pāndúr vót.
Az ináskā hāllgātott a kocsmā
āblākā ālatt. Amikor elmēn-
tek a pándúrok, hāzāmēnt
az ináskā, az Ilonkā ináskājā.
Mēmmtōtā, hogy a pāndúrok
ēmēntek.

Bāndināk a lovā a kert ālatt
vót. Addig nem hāttā ott a
helyēt, míg Bāndi ki nem
mēnt. Oszť úgy mēnt hāzā a
szālāsārā. ●

Reste, 1966. Adatközlő: Izsoly
Berta, sz. 1899, Reste.





Rejtelmek egy XVII. századi magánlevelezésből

A visszautasítás és az egyet nem értés megjelenítési módjai

Hünlich Emma

Bevezetés

Az elmúlt években a magyarországi nyelvtörténeti kutatásokon belül tendenciaként mutatkozott a történeti beszédaktus-elemzések létrejötte, számos tanulmány jelent meg a különböző beszédaktusokra koncentrálva (vö. Sárosi 2025). A terület feltérképezése során azonban nem találtam olyan, magyar nyelven született munkát, amely a visszautasítás, valamint az egyet nem értés beszédaktusát vizsgálta volna történeti anyagon.

Ezen apropóból kutatásomban Lobkowitz Poppel Éva (1590 k. – 1640) és fia, Batthyány Ádám (1610–1659)

egymásnak írt leveleiben a visszautasítás és az egyet nem értés beszédaktusának megvalósítási stratégiáit vizsgáltam. A kutatásba a forráskiadvány (Kincses 1993)¹ 58 levelét vontam be, ám ezeket a beszédaktusokat végül 17 levél tartalmazta. A kutatás elméleti keretét a történeti szociolingvisztika, valamint a történeti szociopragmatika adták.

A visszautasítás beszédaktusa

A visszautasítás „az a beszédaktus, amellyel a beszélő a hallgatója által javasolt vagy kívánt cselekvés teljesítését

tagadja meg” (Chen–Ye–Zhang 1995: 121; idézi Maróti 2013: 52). A visszautasítás arcfenyegető beszédaktus, és a „viszonylag ritka reaktív beszédaktusok körébe tartozik” (Maróti 2013: 53), ám megformáltságában és az – akár együttesen – alkalmazott stratégiák tekintetében nagyobb összetettséget mutat a többi beszédaktusnál (Maróti 2013: 53). A visszautasítás során alkalmazott stratégiákat számos tényező befolyásolhatja, ilyenek például a beszédhelyzet kontextusa; a felek közötti társadalmi távolság, esetleges hierarchia, valamint a visszautasítást kiváltó kérés, javas-

¹ A továbbiakban a források megjelölésénél a *Magyar nyelvtörténet kézikönyve* (Kiss–Pusztai 2018) alapján az ott ajánlott LobkowitzLev. rövidítést használom, valamint a forráskiadvány megfelelő oldalszámát is megadom.

lat stb. formája és tartalma
(Maróti 2013: 53–55).
Munkámban – Maróti
Orsolya (2013) disszertáció-

jára alapozva – én is a Bee-
be–Takahashi–Uliss-Weltz
szerzőhármast kategóriáit
használtam, Szili Katalin

fordításában (Szili 2002:
206). Ezen felosztás szerint
a visszautasítási stratégi-
ákon belül a következő



Batthyány Ádám és Lobkowitz Poppel Éva.
Forrás: Wikimedia Commons

Az Édes Anyanyelvünk naptára

Január	Február	Március	Április	Május	Június
1 CSÜTÖRTÖK Eszter, Újváry		1 VASÁRNAP Áron			1 HÉTFŐ Tünde
2 PÉNTEK Abel	1 VASÁRNAP Károly	2 HÉTFŐ Lujza	1 SZERDA Hugo	1 PÉNTEK Imre, János A munka ünnepe	2 KEDD Anita, Kámen
3 SZOMBAT Bencsik, György	2 HÉTFŐ Karintha, Áda	3 KEDD Kornelia	2 CSÜTÖRTÖK Áron	2 SZOMBAT Zsigmond	3 SZERDA Klára
4 VASÁRNAP István, László	3 KEDD Balázs, Nimród	4 SZERDA Kázmér	3 PÉNTEK Béla, Róbert Hugó, Péter	3 VASÁRNAP László, István László, Péter	4 CSÜTÖRTÖK Bölcső Trianon békeszerződés emléknapja
5 HÉTFŐ Simon, Elen	4 SZERDA Kábel, Csenge	5 CSÜTÖRTÖK Adorján, Adán, Olivia	4 SZOMBAT László	4 HÉTFŐ Monika, Flóra	5 PÉNTEK Fazme, Fatma, Frézia
6 KEDD Béla, Csaba Viktor	5 CSÜTÖRTÖK Agota, Ingrid	6 PÉNTEK Leónóra, Irén	5 VASÁRNAP Károly	5 KEDD György, Adrián	6 SZOMBAT Erika, Dezső
7 SZERDA Attila, Kamónia	6 PÉNTEK Dorothy, Dóra	7 SZOMBAT László	6 HÉTFŐ Viktor, Beatrix Hajnalka, János	6 SZERDA Ivett, Frida	7 VASÁRNAP Béla
8 CSÜTÖRTÖK György	7 SZOMBAT Tibor, Róbert	8 VASÁRNAP János, Agota Péter, Róbert	7 KEDD Hernán	7 CSÜTÖRTÖK Gizella	8 HÉTFŐ Medárd
9 PÉNTEK Marcell	8 VASÁRNAP János	9 HÉTFŐ Franciska, Fanni	8 SZERDA Dóra	8 PÉNTEK Mihály	9 KEDD Felix
10 SZOMBAT Miklós	9 HÉTFŐ Abigél, Alex	10 KEDD Időke	9 CSÜTÖRTÖK Erhard	9 SZOMBAT György	10 SZERDA Margit, Gréta
11 VASÁRNAP Agota	10 KEDD Erika	11 SZERDA Solár	10 PÉNTEK László	10 VASÁRNAP Áron, Péter	11 CSÜTÖRTÖK Bernadett
12 HÉTFŐ László	11 SZERDA Béla, Marietta	12 CSÜTÖRTÖK György	11 SZOMBAT Farkas, János Magyar Értéktársaság	11 HÉTFŐ Ferenc	12 PÉNTEK Vilma
13 KEDD Veronika	12 CSÜTÖRTÖK Livia, Lida	13 PÉNTEK Kriszta, Ajtóny	12 VASÁRNAP István	12 KEDD Pongrácz	13 SZOMBAT János, László
14 SZERDA Béla, Félix	13 PÉNTEK Ella, Lida	14 SZOMBAT István, Marietta	13 HÉTFŐ Ida	13 SZERDA Szerencs, Imola	14 VASÁRNAP István
15 CSÜTÖRTÖK László, László	14 SZOMBAT Béla, János	15 VASÁRNAP Károly	14 KEDD Tibor	14 CSÜTÖRTÖK Bonifác	15 HÉTFŐ János, Vid
16 PÉNTEK György	15 VASÁRNAP Erika, György	16 HÉTFŐ Henrietta	15 SZERDA Anasztázia, Tas	15 PÉNTEK Zsófia, Sónya	16 KEDD János
17 SZOMBAT János, Péter	16 HÉTFŐ Julian, Lilla	17 KEDD György, Patrik	16 CSÜTÖRTÖK Csongor	16 SZOMBAT János, Péter	17 SZERDA Laura, Alida
18 VASÁRNAP Péter	17 KEDD Dóra, Huzagó, kedd	18 SZERDA Sándor, Éde	17 PÉNTEK Rudolf	17 VASÁRNAP Péter	18 CSÜTÖRTÖK Anikó, Levente
19 HÉTFŐ Sára, Mária	18 SZERDA Bernadett	19 CSÜTÖRTÖK József, Bani	18 SZOMBAT Péter, Éva	18 HÉTFŐ Erik, Alexandra	19 PÉNTEK György
20 KEDD Fábián, Sebestyén	19 CSÜTÖRTÖK Zsuzsanna	20 PÉNTEK Klára	19 VASÁRNAP László	19 KEDD István, Mária	20 SZOMBAT János
21 SZERDA Ágnes	20 PÉNTEK Aladár, Ámos	21 SZOMBAT Károly, Károly	20 HÉTFŐ István	20 SZERDA Béla, Felicia	21 VASÁRNAP István, László
22 CSÜTÖRTÖK Vince, Anikó Magyar kultúra napja	21 SZOMBAT Péter, János	22 VASÁRNAP János, István	21 KEDD Konrad	21 CSÜTÖRTÖK Konstantin	22 HÉTFŐ Paulina
23 PÉNTEK Zsolt, Rajmund	22 VASÁRNAP János, István	23 HÉTFŐ Erika	22 SZERDA Csilla, Noémi	22 PÉNTEK Júlia, Rita	23 KEDD Zoltán, Éva Szentvándi
24 SZOMBAT István	23 HÉTFŐ Alfred, Miklós	24 KEDD Gábor, Karina	23 CSÜTÖRTÖK Béla	23 SZOMBAT Péter	24 SZERDA István
25 VASÁRNAP János	24 KEDD Mária, János	25 SZERDA István, Irén	24 PÉNTEK György	24 VASÁRNAP Péter, Éva Péter	25 CSÜTÖRTÖK Viktor
26 HÉTFŐ Vanda, Paula	25 SZERDA Géza, Alexander	26 CSÜTÖRTÖK Emánuel, Emánuel, László	25 SZOMBAT László	25 HÉTFŐ Dániel Péter, István	26 PÉNTEK János, Pál
27 KEDD Angelika, Angéla	26 CSÜTÖRTÖK László	27 PÉNTEK Hajnalka	26 VASÁRNAP István	26 KEDD Fülöp, Evelyn	27 SZOMBAT László
28 SZERDA Károly, Karola	27 PÉNTEK Ákos, Bátor	28 SZOMBAT György, István	27 HÉTFŐ Zita	27 SZERDA Hella	28 VASÁRNAP István, Levente
29 CSÜTÖRTÖK Adél	28 SZOMBAT Erika	29 VASÁRNAP György	28 KEDD Valéria	28 CSÜTÖRTÖK Enikő, Csaba	29 HÉTFŐ Péter, Pál
30 PÉNTEK Márta, Gerda		30 HÉTFŐ Zsolt	29 SZERDA Péter	29 PÉNTEK Magdolna	30 KEDD Pál
31 SZOMBAT Miklós		31 KEDD Árpád	30 CSÜTÖRTÖK Katalin, Kitti	30 SZOMBAT István, István	31 VASÁRNAP György, István

2026

*Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok
S azt meg kell védened. Hallgass reám. Egy láthatatlan lángolás
Teremté meg e nagy világot s benned az lobog. Mert néked is van lángod:
Szent e nyelv! S több kincsöd nincs neked!*

*Füst Milán:
A magyarokhoz,
(részlet)*

Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1 SZERDA Tihamer, Annamária					
2 CSÜTÖRTÖK Ótő	1 SZOMBAT Jagolka		1 CSÜTÖRTÖK Malvin		
3 PÉNTEK Kuneti, Soma	2 VASÁRNAP László		2 PÉNTEK Petra	1 VASÁRNAP Margit Művészetek napja	1 KEDD Ella Magyar nyelvészek napja
4 SZOMBAT László	3 HÉTFŐ Hermine, Kira	1 KEDD Egyed, Egon	3 SZOMBAT Héjgy	2 HÉTFŐ Árpád Háborúk napja	2 SZERDA Melinda, Vivien
5 VASÁRNAP Ferenc, Sándor	4 KEDD Dominka, Domonkos	2 SZERDA Rézeka, Dorina	4 VASÁRNAP Ferenc	3 KEDD Gyula	3 CSÜTÖRTÖK Ferenc, Olyvia
6 HÉTFŐ Csaba	5 SZERDA Krisztina	3 CSÜTÖRTÖK Hilda	5 HÉTFŐ Aurel	4 SZERDA Károly Az 1956-os forradalom leverésének emléknapja	4 PÉNTEK Borbála, Barbara
7 KEDD Apollonia, Apolka	6 CSÜTÖRTÖK Berta, Bettina	4 PÉNTEK Rozália	6 KEDD Brún, Renáta Aradi vértanúk emléknapja	5 CSÜTÖRTÖK Imre	5 SZOMBAT István
8 SZERDA Ellik	7 PÉNTEK Ibolya	5 SZOMBAT Viktor, Viktória	7 SZERDA Anália	6 PÉNTEK Lénárd	6 VASÁRNAP Károly, Katalin Károly 3. emléknapja
9 CSÜTÖRTÖK Lukrecia	8 SZOMBAT László	6 VASÁRNAP Zoltán	8 CSÜTÖRTÖK Koppány	7 SZOMBAT György, Gyöngyi	7 HÉTFŐ Ambrus, Ambrózia
10 PÉNTEK Anália	9 VASÁRNAP Eldő	7 HÉTFŐ Regina	9 PÉNTEK Denes	8 VASÁRNAP Zoltán	8 KEDD Mária
11 SZOMBAT Tíme, Tibi	10 HÉTFŐ Lóránc	8 KEDD Adrienn, Mária	10 SZOMBAT Zoltán	9 HÉTFŐ Tivadar	9 SZERDA Natalia
12 VASÁRNAP Judit, Dóra	11 KEDD Zsuzsanna, Tibor	9 SZERDA Ádám	11 VASÁRNAP Béla, Béla	10 KEDD Rika	10 CSÜTÖRTÖK Judit, Loretta
13 HÉTFŐ Jenő	12 SZERDA Klára	10 CSÜTÖRTÖK Nikollet, Hunor	12 HÉTFŐ Miksa	11 SZERDA Márton Márton nap	11 PÉNTEK Arpad
14 KEDD Őrs, Stella	13 CSÜTÖRTÖK Jótyi	11 PÉNTEK Teodóra	13 KEDD Ede, Kálmán	12 CSÜTÖRTÖK János, Renáta	12 SZOMBAT László
15 SZERDA Henrik, Roland	14 PÉNTEK Marcell	12 SZOMBAT Mária	14 SZERDA Helen	13 PÉNTEK Sándor Magyar nyelv napja	13 VASÁRNAP László, László László 3. emléknapja
16 CSÜTÖRTÖK Valter	15 SZOMBAT Mária	13 VASÁRNAP Károly	15 CSÜTÖRTÖK Teréz	14 SZOMBAT Rita	14 HÉTFŐ Szilárd
17 PÉNTEK Endre, Elek	16 VASÁRNAP Apollonia	14 HÉTFŐ Szerecs, Rozsina	16 PÉNTEK Gábor	15 VASÁRNAP Nikollet, László	15 KEDD Valter
18 SZOMBAT Frigyes	17 HÉTFŐ János	15 KEDD Enikő, Melitta	17 SZOMBAT Miklós	16 HÉTFŐ Ódion	16 SZERDA Etelka, Aletta
19 VASÁRNAP Judit	18 KEDD Rita	16 SZERDA Edit	18 VASÁRNAP Judit	17 KEDD György, Hortenzia	17 CSÜTÖRTÖK László, Olimpia
20 HÉTFŐ Ilka	19 SZERDA Hiba	17 CSÜTÖRTÖK Zsófia	19 HÉTFŐ Nándor	18 SZERDA Jenő	18 PÉNTEK Augusta
21 KEDD Daniel, Daniella	20 CSÜTÖRTÖK Tíme Alföldi napja	18 PÉNTEK Diana	20 KEDD Vendel	19 CSÜTÖRTÖK Erzsébet	19 SZOMBAT Viktor
22 SZERDA Magdolna	21 PÉNTEK Sándor, Hajna	19 SZOMBAT Viktor	21 SZERDA Orsolya	20 PÉNTEK János	20 VASÁRNAP János, János János 3. emléknapja
23 CSÜTÖRTÖK Lenke	22 SZOMBAT Margit, Margit	20 VASÁRNAP Ferenc	22 CSÜTÖRTÖK Eldő	21 SZOMBAT Gyula, György	21 HÉTFŐ Tamás
24 PÉNTEK Kincső, Kincső	23 VASÁRNAP Rita	21 HÉTFŐ Mária, Mirella	23 PÉNTEK Mária Az 1956-os forradalom ünnepnapja	22 VASÁRNAP Eldő	22 KEDD Zsófi
25 SZOMBAT Károly, János	24 HÉTFŐ Bettina	22 KEDD Móric	24 SZOMBAT Zoltán	23 HÉTFŐ Katalin, Katalin	23 SZERDA Viktória
26 VASÁRNAP Károly, Rika	25 KEDD László, Patricia	23 SZERDA Téka	25 VASÁRNAP Károly, György	24 KEDD Erika	24 CSÜTÖRTÖK Károly, Éva Szilárd
27 HÉTFŐ Olga, Olívia	26 SZERDA Izidó	24 CSÜTÖRTÖK László, Mária	26 HÉTFŐ Domonkos	25 SZERDA Katalin, Katalin	25 PÉNTEK László, Katalin
28 KEDD Szabolcs	27 CSÜTÖRTÖK Gábor	25 PÉNTEK Erika, Kende	27 KEDD Szabina	26 CSÜTÖRTÖK Viktor	26 SZOMBAT Rita, Katalin
29 SZERDA Flóra, Mária	28 PÉNTEK Agoston	26 SZOMBAT László, Fik	28 SZERDA Simon, Szimonetta	27 PÉNTEK Virgí, Virgínia	27 VASÁRNAP János, Zoltán
30 CSÜTÖRTÖK Judit, Kéna	29 SZOMBAT Béla, Béla	27 VASÁRNAP Károly	29 CSÜTÖRTÖK Nárcisz	28 SZOMBAT Judit	28 HÉTFŐ Kamilla
31 PÉNTEK Oskár	30 VASÁRNAP Béla	28 HÉTFŐ Vencel	30 PÉNTEK Alfonz	29 VASÁRNAP Károly, Károly Károly 3. emléknapja	29 KEDD Tamás, Tamara
	31 HÉTFŐ Béla, Erika	29 KEDD Mihály	31 SZOMBAT Károly Az 1956-os forradalom ünnepnapja	30 HÉTFŐ Andor, Andor	30 SZERDA David
		30 SZERDA Jeromos A népművészet napja			31 CSÜTÖRTÖK László, László



kategóriák különböztethetők meg:²

1. direkt szemantikai formák
 - a. performatívum (vissza-utasítom)
 - b. nem performatívummal kifejezett tagadás (*nem te-szem meg, nem adom oda* stb.)
2. indirekt szemantikai formák
 - a. sajnálat kifejezése (*Sajnálom, de nem megy, sajnós ma nem tudok*)
 - b. kívánság (*óh, ha tudnék; bárcsak tudnék*)
 - c. magyarázkodás, kifogások, okok felsorolása (*Ma nincs időm.; Nem szeretem...*)
 - d. alternatíva ajánlása (*Inkább menjünk el holnap!*)
 - e. jövőhöz vagy múltához kötött elfogadás (*Ha előbb szóltál volna..., Ha holnap szólsz...*)
 - f. jövőbeli elfogadás kilátásba helyezése (*Gyere vissza egy óra múlva!*)
 - g. elvek hangoztatása (*Könyvet, lemezt soha nem adok kölcsön.*)
 - h. filozófiai jellegű kijelentés (*A mai világban sosem lehet tudni.*)
 - i. kísérlet a partner lebeszélésére (*Nem én vagyok erre a legalkalmasabb személy.*)

j. visszautasításként funkcionáló elfogadás (*A dolgot megfontolandónak tartom; Talán.*)

k. elkerülés (*Miért pont én?*)

A visszautasítás beszédaktusa a levelezésben

A következőkben a visszautasítás beszédaktusát három levélen keresztül mutatom be. Lobkowitz Poppel Éva korának elismert gyógyító asszonya volt, így számos levél kapcsolódik az orvoslás témaköréhez. A bemutatandó három levélben az a közös, hogy az asszony mindháromban azt tagadja meg, hogy az alkalmazásában álló Purgolt Bálint doktort átküldje a fiához. A levelek 1632-re datálhatók.

Az első levél dühös érzelmekről árulkodik, meglehetősen durva hangvételű. A különféle visszautasítási stratégiák közül a levél szerzője együttesen alkalmazza a direkt és az indirekt szemantikai formákat. A közvetlen szemantikai formák közül megjelenik a nem performatívummal kifejezett tagadás (*„Azert bjzonj most nem boczatom haza*

walamedigh magam haza nem megjek” [LobkowitzLev. 120]).

A közvetett szemantikai formák között nem szerepelnek az enyhítő, támogató stratégiát jelző formák, mint például a magyarázkodás vagy a sajnálat kifejezése.

Úgy vélem, ezt a diktáló érzelmi állapota is indokolja, hiszen jelen esetben nem állt szándékában a befogadó róla alkotott pozitív (esetleg neutrális) képét megőrizni.

A második csoportból megjelenik az elvek hangoztatása (*„ninczen teneked az a zolga-d az kit en magamnal most fellieb bözüljek*” [LobkowitzLev.

120]), valamint az alternatíva ajánlása (*„ot vagion az vejj [...], azerth hijak azt hozzajok, az kj betegh küzölök megterik wele, mert zinten vgj tud orwossagot adnj nekik, mjnth az pürgolt*” [LobkowitzLev. 120]).

A következő levelében szintén visszautasítja a doktornak a fiához való küldését, mikor annak felesége beteg. Ebben az esetben Poppel Éva már nem alkalmaz direkt formákat a visszautasítás kifejezésére. Az indirekt formák közül egyrészt megjelenik a kísérlettétel a partner lebeszélésére (*„annak az njawaljanak,*

2 A példák Szilítől származnak.

nem zűksegh az doctor, nemes jo az ellen az doctortol orwossaggal elnj”; „az Doctor orwossagawal nem jo ö kegjemenek elnj nemis hasznos” [LobkowitzLev. 122]]. Továbbá több ízben is találhatunk példát a sajnálat kifejezésére (pl.: „El hid edes fiam hogj en nalamis nalam wagjon az emberseg latwan awagy ertwen ö kegjemenek njawaljajath” [LobkowitzLev. 122]), az alternatíva ajánlására („Im küttem én orwossagoht, ewel elljen ö kegjelme”; „Haza siettek Az miben tudok ö kegjemenek, bjzonj ziwem zerénth zolgalok” [LobkowitzLev. 122–123]), a kifogások felsorolására („Azert sem boczattam most az Doctort el magamtol ha az vtban walamj njawaljam törtene kis megis legjen kj mellettem lennj az vtamban” [LobkowitzLev. 123]), elvek hangoztatására („de tudom az isten megh tartja megh most ö kegjelmeht” [LobkowitzLev. 123]), de a jövőbeli elfogadás kilátásba helyezése is megjelenik: „ha [...] el mehetek, elmenek, hanem, mjngjart magat haza küdeöm” (LobkowitzLev. 124).

A harmadik levélben újdonság, hogy a kívánság kifejezése is megjelenik, ugyanis itt az asszony rajta kívül álló okokból kényszerül fia

kérésének visszautasítására: „bizony megh Cselekedném nagy szuielem szerént, de bizony njnts arra uáló ereje, hogj haza mehetne” (LobkowitzLev. 129). Az előző levélhez hasonlóan itt is kilátásba helyez

jövőbeli elfogadást („Azon lészek, hogj mjndgyárust haza külgjem” [LobkowitzLev. 129]), valamint alternatívát ajánl („Ennekem vagjyon egy Fördösőm szalonakon, a Link, külgy erette azért hivasd által,



Levélíró férfi. Gabriël Metsu festménye, 1665.

Forrás: Wikimedia Commons

bizonyj fölötte igen io oruosnak diczerik aztis” [LobkowitzLev. 129–130]).

Az egyet nem értés beszédaktusa

Az egyet nem értés pragmatikáját a magyar nyelvben

legmélyrehatóbban Bándli Judit vizsgálta, a szerző Somig 1977-es munkájára alapozva így fogalmaz:

„Az ellentmondás egy, az ellentmondás beszédaktusát végrehajtó személy által előzőleg dekódolt szövegre való olyan típusú reflektálás,

amelyben a megnyilatkozó fél az elhangzott szöveg tartalmával vagy annak egyes részleteivel kapcsolatban kételetyét, ellenvéleményét fejezi ki” (Bándli 2004: 4).

Az egyet nem értés magyar nyelven történő kifejezésének sajátosságai közé tartozik az, hogy bár kifejezhető lenne az *ellenzem* E/1-ben álló performatív igével, ám a legtöbb esetben nem csupán egy performatív igét használunk, hanem a performatív igéhez egy tagadósót is kapcsolunk (*Nem értek egyet*) (Bándli 2009: 17).

Az egyet nem értés kifejezésére használt stratégiák az alábbi öt (plusz egy) kategóriába sorolhatók (Bándli 2009: 107–111):

1. értékítélet/minősítés,
2. magyarázat/okok felsorolása,
3. alternatíva felvetése,
4. kételkedés/ elbizonytalanítás,
5. részleges elfogadás (+1. a cselekvés megtételének állítása).

Kutatásomban – Bándli munkájához hasonlóan – arra voltam kíváncsi, hogy a résztvevő felek milyen stratégiákat alkalmaznak, valamint ez hogyan viszonyul az adott szituáció súlyához. A felek



Levelet író nő a szolgálólányával. Johannes Vermeer festménye, 1670-1671.

Forrás: Wikimedia Commons

közt fennálló társadalmi távolságra is igyekeztem kitekinteni, ugyanis ez a tényező fordított arányosságban áll a direkt stratégiák alkalmazásával. Minél nagyobb ugyanis a társadalmi távolság, annál kevésbé alkalmaznak direkt stratégiákat a részt vevő felek, bár az enyhítő elemek alkalmazása kis és nagy társadalmi távolság esetében is jellemző (Bándli 2009: 71). A kutatás során azt is vizsgáltam, hogy a megnyilatkozó milyen fokozó, illetve enyhítő elemeket használt egy-egy esetben, ám ezekre itt nem áll módomban kitérni.

Az egyet nem értés beszédaktusa a levelezésben

Több levélben is előfordul, hogy Poppel Éva egyet nem értését fejezi ki fia áldott állapotban lévő feleségét érintő intézkedéseivel kapcsolatban. Ilyenkor valamilyen módon mindig megjelenik az első három stratégia egymás utáni alkalmazása, tehát az értékítélet, minősítés kifejezése, majd utána a magyarázat/ okok felsorolása és végül az alternatíva felvetése – sokszor ebben a sorrendben.

Az 1632. november 28-án íródott levelében az asszony két eljárással kapcsolatban sem ért egyet. Az egyik az, hogy menyé egész nap csak az ágyban fekszik, nem kel fel. Először a fentebb felsorolt kategóriák közül a minősítés jelenik meg: *„nagy ártalmára uagyon mjnt ha mjnd maganak s- mjnd annak a kjenála vagyon”* (LobkowitzLev. 137). Ezután az okok felsorolása következik, Poppel Éva más asszonyok tragikus sorsán keresztül mutatja be a lehetséges következményeket, majd következik az alternatíva ajánlása.

Egy 1634. május 14-én kelt levélben nagyon hasonló helyzettel találkozhatunk, ám itt más stratégiák alkalmazását tapasztaljuk. A kétkedés/elbizonytalanítás és az alternatíva felvetés együttes alkalmazásának lehetünk szemtanúi: *„én azt tanátslanám hogj semmjuttal feől ne vinnéd az Doctorokhoz, mert az számtalan sok motskolodásokkal es sok oruossagh bé adásokkal annjra el ueztegetjk [...] hogj osztán soha sem lészen Gjyermeke”*. (LobkowitzLev. 161). Ezután az okok, magyarázatok felsorolása következik, ugyancsak élete során látott,

illetve hallott példákkal alátámasztva.

A harmadik levél, ahol ez a motívum megjelenik, 1638. május 8-án keletkezett, tehát itt már egy nagyobb időbeli ugrás van a két hasonló témájú, valamint felépítésű levél között. Batthyány Ádám várandós feleségével Rohoncról Szalónakra költözött, ám anyja ezzel a döntésével nem ért egyet. Ezt nem fejezi ki direkt módon, tehát nem értékeli fia döntését, csupán nézeteit fejt ki azzal kapcsolatban, hogy a helység miért nem előnyös választás, miért *„igen szerencsétlen, kiualtképpen az olj néhez állapattiokban”* (LobkowitzLev. 186). Megjelenik a magyarázat, okok felsorolása, amikor családjuk történetéből sorolja a Szalónakon történt szerencsétlenségeket, egy rendkívül személyes élményt is említve – Poppel Éva legkisebb leánya, Dorottya is Szalónakon született, ám születése után nem sokkal meg is halt (Koltai 2012: 76). Az asszony érvelesét alternatíva ajánlásával zárja, három helységet is felsorol, amely szerinte optimálisabb lakóhelyül szolgálhatna menyé számára.

Következtetések, további kutatási irányok

Kutatásomban kísérletet tettem a leggyakrabban alkalmazott visszautasítási és egyet nem értési stratégiák feltérképezésére egy közép-magyar kori magánlevelezésben, ám számos esetben a stratégiák összefonódó, bekezdéseken átívelő megjelenése és a különböző beszédaktusok keveredése volt megfigyelhető.

A visszautasítás kevésbé közvetlen volt kifejezve, ám

az indirekt stratégiáknál azt láthattuk, hogy azok összetetten és sűrűn fordultak elő. Ez a fajta komplexitás, valamint terjedelem fakadhat a műfaji sajátosságokból is: hiszen misszilisekről, írott szövegekről van szó, ez a fajta monologikusság (legalábbis ilyen típusú beszédhelyzetekben) a szóbeli kommunikációban szinte elképzelhetetlen lenne.

A szövegkorpuszban az egyet nem értési stratégiák közül az értékítélet/minősítés, a magyarázat/okok felsorolása és az alternatíva ajánlá-

sának együttes alkalmazása volt a legjellemzőbb.

A kutatás kibővítésének főbb irányait egyrészt a történeti udvariasságkutatással való összekapcsolásában látom, másrészt ezen beszédaktusok vizsgálata kiterjeszthető egy több levelezést is magába foglaló szövegkorpuszra. Érdeemes lehet továbbá – számos más visszautasítással és egyet nem értéssel foglalkozó munkához hasonlóan – bevonni a hatalom kérdéskörét is a vizsgálatba, hiszen ez is befolyással lehet az alkalmazott stratégiákra. ●

Hivatkozott irodalom

- Bándli Judit 2004: Ezt most komolyan mondod? Az ellentmondási stratégiák és a társadalmi tényezők összefüggései. In: Szili Katalin (szerk.): *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 39. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 1–16.
- Bándli Judit 2009: *Az egyet nem értés pragmatikája. Doktori disszertáció.* Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs. [Kézirat.]
- Kincses Katalin (szerk.) 1993: *„Im küttém én orvosságot”. Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622–1640.* ELTE BTK Közép-kori és Koraújkor Tanszék, Budapest.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2018: *A magyar nyelvtörténet kézikönyve.* A magyar nyelvtörténet kézikönyvei XXIX. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Koltai András 2012: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén.* A Győri Egyházmegye Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 14. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr.
- Maróti Orsolya 2013: *Ajánlatok elutasításának pragmatikai vizsgálata természetes adatgyűjtési módszerrel. Doktori disszertáció.* Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs. [Kézirat.]
- Sárosi Zsófia 2025: Történeti pragmatika a magyar történeti nyelvészetben. Gondolatok tudománytörténeti apropóból. *Jelentés és Nyelvhasználat* 12. évf. 2. sz. 3–12.
- Szili Katalin 2002. Hogyan is mondunk nemet magyarul? *Magyar Nyelvőr* 126. évf. 2. sz. 204–220.



A székely havasoktól Svédorszáig

Beszélgetés Moritz Lászlóval

Pomozi Péter

Moritz Lászlóról kevesen tudják, mennyit tett szerteágazó tudásával, szervezői leleményével és nem utolsósorban anyagi áldozatvállalással a kolozsvári, később a svédországi, majd már a teljes Kárpát-medencei magyarság nyelvéért és kultúrájáért. Szövetségünk is sokat köszönhet neki. Idén ünnepelte nyolcvanadik születésnapját, népes rokon és baráti körben. Ebből az alkalomból beszélgetünk vele.

Kedves Laci, Te Székelyföld szülötte vagy. Mit jelentett a családnak Székelyföld és a magyarság? Mit adott ez Neked indulásodban?

Édesanyám gyergyói kisnemesi családból származott, édesapám viszont egész más világból csöppent Gyergyó-



Moritz László 2025-ben.
Forrás: Moritz László

ba: örmény volt. A székely magyarságnak e gyermekkori érzése egész életemet meghatározta. A kolozsvári iskolaidőn kívül minden órám Gyergyóújfaluban töltöt-

tem: a rokon szeretet máig meghatározza kötődésem a székelységhez. A székely és magyar tudat szembeállítás, ahogy azt néhányan manapság teszik, alapvetően hamis: a székelyek székelysége, akárcsak a palócok palócsága csak színesíti a magyar palettát, erősíti a magyar nemzetet.

De mégiscsak elkerültél a kincses városba...

Igen, mert iskoláimat Kolozsváron kezdtem a Báthory István által 1579-ben alapított kollégiumban, ahol zseniális tanáraink voltak. Csak egy eset: a növénytantánár kivitt minket a temetőbe gyakorlati növénytanórára, s ha már ott voltunk, leült egy sírhelyre, s kérdezte, hol vagyunk: Mindenki tudta,



hogy Apáczai Csere János síremlékénél. Na, Móricz, kezdjed akkor a verset! Hát, leblokkoltam, nem jöttek elő a *Tavaszi házsongárdi temetőben* sorai, de még Áprily neve se. Így lett szekunda Áprilyért növénytanból, mert ilyen nagy őrzője volt a magyarságnak még a biológiatanár is. Ez az identitás család, iskola, magyar színház és templom négyzetében szintén meghatározó volt.

És ott is ragadtál jó időre.

Ifjonti fejjel magyar szakos tanár szerettem volna lenni. Rendszeresen jelentek meg írásaim az akkori *Igazság* hasábjain, szívtam magamba a magyar színház levegőjét. Már elemiben irodalmi kört szerveztünk iskolán kívül, aztán ötvenhatban, amikor megtudták a szülők, hogy havonta összegyűlünk, persze óvintézkedéseket tettek. Akkoriban, ha két magyar találkozott az utcán, rögtön kész volt a vád, hogy Erdélyt

akarják átjátszani Magyarországnak. Érettségi előtt rájöttem, hogy a magyarosok 90 százaléka az Al-Dunánál végzi, ahol legfeljebb tornát s éneket taníthat. Én akkor megfogadtam, hogy erről szó se lehet, én Kolozsvárról nem megyek el, és küzdeni fogok, amíg tudok, az én módszerimmal. Egy nagy nőiruha-gyártó cégnél lettem végül osztályvezető, s a magyar színházat és operát onnét tudtam segíteni anyagokkal, jelmezekkel. Persze rengeteg trükk kellett ehhez, de egy

ideig működött az egész. Egyszer azonban a Securitate egyik ezredese megkeresett azzal, hogy jelenjek meg két osztálytársammal a székely megyei székhelyén. Fél évig tartó hercehurca kezdődött, s persze ránk sütötték a sablonvázat: el akarjuk csatolni Erdélyt Romániától. Hihetetlen módon mindhárman megúsztuk a fogságot, igaz, egyikünk annyira megszenvedte a terrort, hogy hat évre rá meg is halt. A másik kettő elhagyhatta az országot a szabadulás után: az én



1953-ban nagyapja erdei háza előtt a Hargitán

Forrás: Moritz László

útlevellem a háromszobás kolozsvári lakásomba került, de elmehettem. Kikerültem Svédországba. Ott döbbsentem rá, mekkora lehetőség van a magyar irodalom s a nemzet iránt érzett szeretetemet kibontakoztatni.

Svédországban a magyar kulturális élet élharcosa lettél.

95-től, az első perctől részt vettem a Stockholmi Magyar Ház munkájában. Voltak évek, amikor 12 szakosztály is

működött a házban. Azonnal megalapítottuk Tar Károly íróval-szerkesztővel az *Ág-hegy* című svédországi magyar nyelvű lapfolyamot. 16 év alatt 11 kötetben népszerűsítettük a Skandináviában élő alkotókat. A kapcsolat kiterjedt egész Skandináviára: különösen a norvég oldal volt aktív, Kovács Katáng Ferenc oslói egyetemi tanárral. Nagy esemény volt Karinthy Márton *Ördögörcs* c. könyvének stockholmi bemutatója, ekkor elmélyült a kapcsolatunk, s Veress Zolival elhatároztuk,

hogy Skandináviában kialakítunk egy magyar zarándokhelyet. Ez persze nem volt könnyű, és régebbi követségi dolgozóktól ötvenhatos magyarokig mind azt mondták, Svédországban magyar táblát nem lehet avatni. No de három év kemény munkával eljutottam a svéd és magyar nyelvű márványtábláig, s már csak meg kellett találni a szobát, ahol Oliver Krona megműtötte Karinthy Frigyeset... Karinthy Mártonnal nagyon jó kapcsolat alakult ki: sikerült összehozniuk

Marcit a Svéd Királyi Akadémia irodalmi Nobel-bizottságának a titkár-nőjével, aki egyébként ismert költő volt. S még valami: mi, amikor kimentünk a 80-as években, nem akartunk új szervezeteket. Abban folytattuk, amit 56-os ősaink alapítottak.

Aztán mégis Magyarországon kötöttél ki.



A Svéd Királyi Akadémia Nobel Könyvtárában, Szócs Géza államtitkár, Karinthy Márton, Szentiványi Gábor nagykövet és S. Almqvist főkönyvtáros társaságában
Forrás: Moritz László

A Magyarország iránti vágy, ahol mindenki magyarul



beszélhet, ifjú korunk óta munkált bennünk. Magyarországra 62-ben jutottam el először, s akkor már tudtam, ha egyszer véget ér a svéd időszak, ide fogok költözni. Meghívást kaptam Pomogáts Bélától, hogy lépjünk be az Anyanyelvi Konferencia tagjainak sorába. Ott választmányi tag meg alelnök is lettem, s nagyszerű barátság alakult ki Bélával, akit én az egyik legnagyobb összmagyar gondolkodónak tartottam. Aztán meghívás érkezett

Vizi E. Szilveszter professzortól, az MTA volt elnökétől, hogy lépjek be a Magyarországi Barátai társaságba: azoknak a társaságába, akik külföldön tettek valamit a magyar nyelvért és kultúráért. Így, amikor hetvenévesen nyugdíjba mentem, nem volt kérdés, hogy hol folytatjuk az életünket. A feleségemnek a családja is itt volt Budapesten. Nem mondom, hogy nem vágyakoztam Erdélybe, de arra gondoltam, hogy egyszer életemben végre ne legyek magyarként másodrendű állampolgár.

Végül, ha lehetne egy mesebeli kívánságod, akkor mit kívánnál a magyar nyelvnek 2025 őszén?

Azt, hogy legyen betartandó nyelvtörvényünk, a nyelvhasználatra vonatkozó jelenlegi magyar jogszabályok nem ilyenek. Lengyelországban, ha a média vagy egy cég súlyosan vét a közéleti nyelvi normákkal szemben, az komoly pénzbírságra számíthat. Nem értem, miért ne követhetnénk a lengyel példát. Svédországban jó húsz

évvel ezelőtt felhívtam egy svéd nyelvtanár figyelmét, hogy ha minden az angломániát közvetíti, semmi nem védi a svédet, az erodálja a hazai nyelvet. Hidd el, a nyelv így fejlődik, ez természetes, válaszolta. Ma Stockholm megyében, a tavaly augusztusi óvodai beiratkozási statisztikáról van szó, az óvónők 47%-a, a beiratkozott gyermekek 62%-a nem tud svédül... Azt kívánom, a magyar nyelv soha ne jusson ebbe a kilátástalan helyzetbe, sehol a Kárpát-medencében. ●



Nyolcvanéves kolozsvári báthorysok érettségi találkozója idén nyáron

Forrás: Moritz László



Cserháthalápy Halápy Gábor [= Kiss Gábor]: Dumasztár

7200 közhely, hogy bárkivel, bárhol, bármiről
folyékonyan tudj beszélni

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2025.

Schirm Anita

Hernádi Miklós nagy sikerű műve után 2025-ben *Dumasztár* címmel egy újabb közhelyszótár látott napvilágot Kiss Gábor jóvoltából. A kötet összeállítója, Kiss Gábor a munkát – egy korábbi szótárához, a *Sznobsztár*hoz hasonlóan – álneven, Cserháthalápy Halápy Gábor néven publikálta. A kötet előszava egy (ön)interjú, amely a műre vonatkozó információkat stílusosan, közhelyekkel tűzdelt formában adja közre. A szótárba bekerült 7200 közhely az *Arcanum* adatbázisából, az elmúlt száz évben megjelent sajtótermékekből lett kiválasztva. Azok a szófordulatok kerültek be

a kötetbe, amelyek mellett valamilyen formában ott volt a *közhely* szó. Ez az adatgyűjtési mód bár rendkívül gyors, ám módszertanilag kicsit megkérdőjelezhető, a számítógépes gyűjtés eredményeként ugyanis nem csupán közhelyek, hanem egyéb állandósult szókapcsolatok (közmondások, közmondásváltozatok, közmondásparódiák, szállóigék, szállóigeváltozatok) is előkerültek. Hiszen a sajtóban a cikkek íróinak világtudása, nyelvészaki előképzettsége, nyelvszokása is meghatároz(hat)ta, hogy mit értettek közhelyen, s önmagában a *közhely* szó előfordulása még nem tette



közhellyé az említett kifejezéseket. Ezek a többletek – a típus megjelölésével – végül benne maradtak a közreadott gyűjteményben. A közhelyek és egyéb frazémák tematikus elrendezésben szerepelnek a szótárban. A 315 fogalomműködő közül lássuk négynek (a *beszédnek*, az *irodalomnak*, a *jövőnek* és a *képzeletnek*) néhány adatát!



Az egyes címszavak alatt ✧ jelet követően sorakoznak a közhelyek, mindenféle magyarázat nélkül. Plusz információként szögletes zárójelben csupán a nem közhelyszerű kifejezések típusa olvasható, szállóigéknél pedig még az, hogy az adott mondás kitől származik, illetve kinek tulajdonítják. A szótár példáiból is látszik, hogy nem lehet egyértelmű határt vonni a közhelyek, az aforizmák, a szituációs klisék és a helyzetmondatok közé. A Dumasztótárban ezek mindegyike megtalálható, sőt, a csupán kollokációnak számító kifejezések (pl. *nyári uborkaszazon, paraszti józan ész, nemzeti érdek, kulcsos gyerekek, füstös bérlakások, sürgős tennivaló, szakmai ártalom,*

szürke szó, öreg hiba, az ízek harmóniája, mozgásszegény életmód) is. A felsorolt példák közt szlogenek is vannak: *Opel, sosem kop el.; A hír szent, a vélemény szabad.; Cipőt a cipőboltból!; Ételed az életed.; A tej élet, erő, egészség.* A szótárban a közhely szócikke csaknem három oldalt tesz ki, s a felsorolt beszédfordulatok jól szemléltetik a közhely természetrajzát. Lássunk közülük néhányat! *A közhely a gondolkodás zsákutcája.; A közhely tudvalevően veszélyes dolog, hiszen többnyire igazságot takar.; A közhely, az egyazon skatulyába zárás, a fogalmi és emberi különbségek eltörlése.; A közhelyek – bármilyen elcsépeltek is –, maximálisan igazak.; Elkoptattuk a szavakat.; Ha zavarban*

vagyunk, csak nehezen, jobbra közhelyekben fejezzük ki magunkat.; Minden közhelynek van valami alapja. A szócikkből a közhelyek gyakori jelzői is kiderülnek. Ezek szerint a közhely lehet: *agyonhasznált, elhízott, évezredes, ezerszer megcáfolt, gyomorforogató, legrégebbi, lélektelen, menedzseri, mohos, otromba, parádés, régen feltalált, semmitmondó, szemérmetlen, tisztességes, újságírói, vaskos és bebetonozott.* A kötet elején szereplő interjúban (i. m.: 8) pedig a közhelynek még a következő jelzői vannak megemlítve: *agyoncsépel, dagályos, divatos, együgyű, elcsépel, elhasznált, elnyűtt, érzélgős, hangzatos, hatásवाद, ízetlen, kényelmes, kongó, kopott, lapos, lírai, megszokott, nagyhangú, régi, retorikai, sablonos, szakállas, unalmas, üres.* A Dumasztótár közhelyeit jó volna online módon, kereshető formában is élvezni, s a kötet anyagából egy közhelygenerátort is létre lehetne hozni. A szótár kliséi a pusztán informáláson és szórakoztatáson túl alkalmasak arra is, hogy akár egy teljes könyvismertetést megírjunk a segítségükkel. Lássuk, hogyan mutatható be közhelyesen a közhelyekről szóló kötet! Az alábbi leírásban a szó-

BESZÉD

- ✧ Arról nem is szólva.
- ✧ Beszélni nehéz. [szállóige, Péchy Blanka]

IRODALOM

- ✧ A határidő a legjobb múzsa.
- ✧ Az írás kaland.
- ✧ Szereplői hiteles, hús-vér figurák.

JÖVŐ

- ✧ Akié az ifjúság, azé a jövő.
- ✧ Hosszú még az út.
- ✧ Majd csak lesz valahogy.

KÉPZELET

- ✧ A jó matematikusnak önálló képzelőerőre van szüksége.

Szócikkrészletek a Dumasztótárból (Cserháthalápy Halápy 2025)

tárból származó klisék dőlt betűvel szedve állnak. Akik szoktak ismertetések írni és/vagy olvasni, azok számára némelyik frázis bizonyára ismerős lesz.

A szavaknak súlyuk van.

Minden olvasott szótól több lesz az ember. Így van ez a 2025-ben megjelent Dumasztár esetén is, amely elsősorban és alapvetően közhelyeket tartalmaz, s a művet akkor érdemes kézbe vennünk, ha nem találunk szavakat.

A szótár címében szereplő témamegjelölés (7200 közhely, hogy bárkivel, bárhol, bármiről folyékonyan tudj beszélni) a humoros jellegén túl arra is utal(hat), hogy a laikus nyelvhasználóknak valóban gyérül a szókincse. A kötet annak ellenére a szenzáció erejével

hat, hogy Hernádi Miklósnak 1976-ban Közhelyszótár címmel már volt egy több kiadást is megért, hasonló tartalmú műve. Közhely, de igaz, hogy a múlt kötelez, s új dolgokat csak a régiek ismeretében hozhatunk létre. Ám Hernádi szótára óta nagyot fordult a világ, s a szótárkészítés módszerei is megváltoztak. A Dumasztár ugyanis az Arcanum internetes adatbázisában elérhető, az elmúlt száz év sajtótermékeiből automa-



Illusztráció: Freepik.com

tikus kereséssel kigyűjtött kifejezéseket tartalmazza. S bár minden hasonlat sántít egy keveset, a szótár mint modern aforizmagyűjtemény, továbbá mint a Facebookra posztolható bölcsességek tára is megállná a helyét, vagy a sablonosságával épp a gondolatnélküliséget gúnyolná ki. A Dumasztár tartalmáról először beszéljenek a számok: a szótár az alcímében 7200 közhelyet említ, de a valóság ennél bonyolultabb: 204 közmondás (pl. A betű öl.), 82

közmondásváltozat (pl. A divatban nincs új a nap alatt.), 13 közmondásparódia (pl. Ki korán kel, álmos.), 202 szállóige (pl. Az ember társas lény. [Arisztotelész]) és 72 szállóigeváltozat (pl. Vége a dolce vitának. [Federico Fellini]) is szerepel ugyanis benne. Az egyes kategóriák közt azonban lehetnek átfedések: a Mindenütt jó, de legjobb sehol közmondásváltozatként van besorolva, holott inkább közmondásparódia. Oda se neki! A kategóriák követke-



zetes használatához ugyanis először a fejekben kell rendet rakni. Könnyű íróasztal mellett bölcsekedni. Aki a frazeológiaiában *tényleg akar dolgozni*, az talál is munkát, s ahány ember, annyiféle csoportosítás, ám *tökéleteset senki nem alkothat*. Kis ország vagyunk, mégis számos közhellyel élünk, amelyeket a szótár 315 fogalomköri címszó köré rendezve mutat be. A szótár

segítségével *kalandozhatunk térben és időben*, s a közhelyek tükröt tartanak a befogadónak, általuk ugyanis feltárul a nagyvilág kicsiben. Szokták mondani, hogy *elkoptattuk a szavakat*. Ennek ellenére olykor mégis jó együtt látni a kliséket, hiszen a közhelyekről való *tudás is hatalom*. A szótár *hiánypótló kötet*, *lebilincselő olvasmány*, amelyet *egyszerűen nem lehet*

letenni, így nem hiányozhat a polcokról. A benne lévő nyelvi panelek is rámutatnak arra, hogy *írni felelősség*. S bár az *írás kaland*, néha mégis jó, ha van mihez nyúlunk, akár mintaként, akár azért, hogy elkerüljük a sablonos fogalmazást. *Kár tovább ragozni a kötetről mondottakat, a kevesebb néha több*. Egyszer mindennek vége van, ennek az ismertetésnek éppen itt. ●



Levelesláda



Nők játéka – játék a nőkkel

Holczer József

A lábbiakban nem olyasmiről lesz szó, aminek igen kegyetlen megnyilvánulásáról Arany János *Tetemre hívás* című balladájának a végén olvashatunk: „Egyszer volt egy leány, / Ki csak úgy játszott a legénnyel, / Mint macska szokott az égerrel.”

Az azonban kétségtelen, hogy a nők furcsa tréfáinak (melyeknek tehát ők a kiötlői, kezdeményezői) vagy éppen a nőkkel kapcsolatos bemondásoknak/elszólásoknak/elírásoknak is vannak, lehetnek (pillanatszerű) „áldozatai”. Olykor akár mi is. Ám eleve jókedvűen

elviselhetjük, hiszen briliáns stílustöltetűek ezek a(z) olykor csupán véletlen(?) nyelvi *játékok!* Lássunk néhányat! Nem hittem a szememnek, amikor egy apróhirdetésben ilyesfélére bukkantam: „Keresem megvételre *Ábel Zsuzsanna Képes bibliai lexikonát*.” Nos, a *Képes bibliai le-*

xikon még csak stímmelt, de a „szerző” már nem! A könyv az én könyvespolcomon is megvan; nem sokkal a rendszerváltás előtt jelent meg. E szép, albumméretű kiadvány címében valóban szerepel az Ábel név, sőt a Zsuzsanna is, ám közöttük árulkodóan ott van egy nagyköjtjel: Ábel–Zsuzsanna. Vagyis ez azt jelenti: Ábeltől Zsuzsannáig sok bibliai nevet, fogalmat megkereshetünk e kötetben. Ami pedig a szerzőséget illeti: csekély tizenegyen írták...

Emlékszem egy lényegében ehhez hasonlóra: abból az időből, amikor még az iskolánk könyvtárában tevékenykedtem. Bejött egy alighanem csak játszó – vagyis viccmester –, ezúttal egy valódi, élő lány: „Én Csapodi Simon-nak a Kis növényhatározóját keresem.” Íme, egy férfi szaktudósunk, aki viszont aligha kerül be a katalógusrendszerbe! A kézikönyvet ugyanis egy szerzőpáros alkotta meg, ráadásul a címlapon ebben

a sorrendben láthatjuk őket: Simon Tibor – Csapody Vera!

Maradjunk a könyvtárnál! Állítólag valaki *Gloria Victis*-nek 1956 hőseiről szóló könyvét kereste. Még azt is tudta, hogy e kiadvány külföldön íródhatott. És persze eleve a V betűsök polcát célozta meg. Gondolta, a Gloria ugyanaz a szép és divatosnak ígérkező női keresztnév, mint amit a Gaynor nevű híres énekes visel. Szerencsére hamar útbaigazították, és meg is lett a kötet. Ám ezúttal szó sincs ironiáról! A *Gloria Victis* antológiacím, amely latin nyelven van írva, annyit tesz

magyarul: Dicsőség a legyőzötteknek!

És ha már így összeállt ez a csaknem tematikus kis írásom, elhatározom, hogy a kézirat elküldése előtt a benne foglaltakat elmesélem Ösztörös Veronikának és Fürtös Gyöngyikének.

Már csak azért is, mert én is szeretek játszózni. Holnap máris megyek hozzájuk, avagy inkább értük. Igen, értük: ki az erdőbe meg a mezőre, merthogy ezek a „hölgyek” kedves kis virágok, sőt afféle gyógynövények is. Ráadásul e kettős nevükben mindvégig csakis *kisbetűvel* írva: ösztörös veronika, fürtös gyöngyike. ●



Ösztörös veronika. Forrás: Pixnio.com



Fürtös gyöngyike. Forrás: Pixnio.com



40 éve írtuk:

Martinkó András: A szitakötő éltű siker meg a tűzről pattogott színésznő

Szinte klasszikus példája lehet a szóláskeveredésnek ez az információ: „*elkövette a bálkővést*”. Nyilván ez a két kifejezés egyesült rosszul sikerült nászban: *elkövette a bálkővést* és *elkövette a bállepést*. Majdnem édestestvére lehetne ez a találmány: „*a város a felkelők kezére esett*”, úgy érte, hogy egyrészt „*elesett*”, másrészt „*a felkelők kezére került*”. Még inkább keveredésről van szó, amikor a tudósító szerint egy versenyző „*fölébe keveredett ellenfelének*”. (Talán „*fölébe került*”, vagy még inkább „*fölébe kerekedett*”). Azt is olvastam, hogy egy versenyző „*küzd az utolsó csepp leheletéig*”. (Ez ennek a két formának keveredéséből születhetett: „*küzd az utolsó leheletéig*” és „*küzd az utolsó csepp a véréig*”). Ugyan csak egy sportriport-

ban hallottam: „*az együttes nem kelti inába szállt csapat benyomását*”. (Értsd: olyan csapat benyomását, melynek *inába szállt a bátorsága*.) „*Most isszák (ennek a viselkedésnek) a következményeit*.” (Lehet, hogy „*megisszák a levét*” és ugyanakkor „*megsínylik a következményeit*”). Már részben zoológiai melléfogás, amikor egy kritikus „*szitakötő éltű sikerről*” beszél. (Alighanem „*kérész (tisztavirág) éltű*” sikert akart mondani.) Az is elég gyakori (és majdnem mindig humoros hatású), hogy valaki olyan esetben használ egy átalakulóban levő szókapcsolatot, amikor annak eredeti, konkrét vonatkozása még él, s ebben az értelemben nem illik rá az említett esetre. Nagyon gyakran használják például a birkózósportból eredő *két vállra fektet* kapcsolatot általában 'legyőz' értelemben pl. sakban, pingpongbán, kosárlabdában. A humornál tartva: nem tudom, a szí-

nikritikus humoros fordulatnak szánta-e (a szövegből nem derül ki), amikor azt írta: „*Szemes Mari tűzről pattog*”. *Tűzről pattant* lányról, menyecskéről hallottam, de még egyetlen nőszemélyt sem láttam úgy, hogy akkor éppen „*tűzről pattogott*” volna. (Legfeljebb a pattogatott kukoricánál láthatni ilyen mozgásformát.)

Tagjaink figyelmébe!

Az éves tagdíj befizethető átutalással a 11705008-20132015 számú OTP számlánkra vagy személyesen szövetségünk bármelyik hivatalos rendezvényén.
Honlapunk elérhetősége: www.anyanyelvapolo.hu



Egy lap kézbe véve az igazi!



Kedves Olvasónk!
Lapunk előfizethető bármely magyarországi postahivatalban.
Lapunkat az Anyanyelvapolók Szövetségének díjazott tagjai ajándékba kapják.
Ajándékozza meg ismerőseit és magát anyanyelvünk lapozható élményével!



Kérész és szitakötő.



Forrás: Pixnio

30 éve írtuk:

**Kemény Gábor:
Nyelvi mozaik**

Van-e olyan magyar szó, amelyet a fennálló helyesírási szabályok szerint nem lehet helyesen leírni?

Én is azt hittem, hogy nincs. Legfeljebb nem tudjuk, hogy hogyan kell, esetleg nehéz kideríteni, végül olyan írásmód is van, amellyel nehéz megbárátkozni (pl. hogy a *petrezse-lyemzöldje* miért *petrezselyemzöldje*). Ám itt nem ilyesmiről van szó, hanem arról, hogy – nem lehet.

De nem csigázom tovább a nyájas olvasó figyelmét, íme



Az első I. osztályú IC-kocsi

a példa! A budapest-miskolci Intercity vonaton (előkelő vonat!) a mosdóban olyan papír is található, melynek funkcióját a bélyegzővel rányomott felirat így jelöli meg: *WC ÜLŐKE FEDŐ*.

Hogy ez így helytelenül van írva, nyilvánvaló. De hogyan is kellene jól írni? *WC-ülőke fedő*? Nem jó, mert a birtokviszony jelöletlensége miatt a *fedő*-t egybe kell írni a *WC-ülőke*-vel. Akkor: *WC-ülőke-fedő*? Ez sem jó, mert – a földrajzi nevek egy ritkább típusát kivéve – az összetételekben csak egy kötőjel állhat. Esetleg: *WC-ülőkefedő*? De hát nem a WC ülőkefedőjéről van szó, hanem a WC-ülőke fedőjéről!

Mi az, mi van, miért dörömbölnék az ajtón? Még nem vagyok készen!

Ekkor hirtelen eszembe villan a megoldás: *vécéülőke-fedő*!

(Kötőjellel, mert háromelemű, és hét szótag hosszú.) Már épp ideje! Elvégre még hozzá sem fogtam ahhoz, amiért ide jöttem.

20 éve írtuk:

Büky László: A kiebrudal „kiebrudálása”

A nyelvhasználatban természetes jelenség, hogy az olyan szavaknak, kifejezéseknek, amelyeknek tárgyi, dologi vagy fogalmi háttere valamilyen oknál fogva megszűnt, illetőleg megszűnőben van, elhomályosul az eredeti jelentésük, bár hosszabb-rövidebb ideig még használják őket.

Némelykor más, nemritkán ismeretlen ok vezet az ilyen és más nyelvi alakulatok elfelejtődéséhez. Efféle szavak vagy kifejezések az írásbeliség révén fennmaradhatnak, ám sokszor nem tudni, mire is szolgáltak egykoron.

A magyar nyelv értelmező szótára, e lassan fél évszázados mű, az *ebrúdon* főnevet mint határozóragos alakulatot tartja számon, réginek mondja, s a következő kife-

jezésben mutatja be: „*ebrúdon kivet ~ kidob ~ kilök vkit (vhonnan): csúfosan eltávolít vkit, kiadja az útját; kiebrudal. [...] Vitézeinek ily parancsot ada: / Hogy a cigányokat ebrúdon kivessék. (Arany János)*”. Kosztolányi Dezsőnek 1926-ban megjelent regényében, az Édes Anna címűben az egyik szereplő az utcán járkálva „Délelőttöként látta a kommunistákat, akiket *ebrúdon dobtak ki a hivatalokból*.”

Az *ebrudal* tárgyas igét is réginek, valamint bizalmas használatúnak minősíti a szótár: „Megszégyenítő módon eltávolít, kidob vkit *vhonnan*, ahol

az már rendszerint hosszabb idő óta működött, szerepet vitt; kiadja az útját vkinek.”

A Kossuth rádió egyik külföldi tudósítója nemrég arról számolt be, hogy valakit *kiebrudáltak* valahonnan. Talán nyelvbtlás lehet, gondoltam, ám ismételt hallottam mástól is a *kiebrudal* helyett a *kiebrudál* szóalakot.

A nyelvérzék szá-

mára az *-al ~ -el* képzős igék képzettsége kevésbé érződik, minthogy a képző csaknem elavultnak tekinthető (*asz-al, forr-al, nev-el, ter-el, term-el*), így azután a (*kieb*)*rudal* igében sem nagyon tudatosodik a képzettség állapota. Ugyanakkor szép számban vannak olyan – pusztán a szóvégi hangzásban hasonló – ige-képződmények (*aprehendál, árendál, explodál, fundál, kandikál, oxidál, likvidál* stb.), amelyekben szintén kevésbé érződik a képzés, Hajdani eleink konyháinak ajtaja gyakorta tárva volt (már a tűzhely füstje miatt is), s

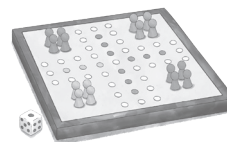
a mindig éhes kutyák kiűzését úgy oldották meg, hogy a küszöbvel párhuzamosan egy rudat tartottak, amelyet két ember felemelt, amikor a kutya azon át akart ugrani, így a megszorult ebet ki tudták küllebbíteni.

A *kiebrudal* a fenti – tárgy történeti és formai – okok miatt belesimulni látszik a hasonló ige-társak közé, ez lehet az oka a *kiebrudál* alak fölbukkanásának. Természetesen a nyelvi hagyomány és különösen az írásbeliség e változásnak elene van. Mi se támogassuk! ●

A rovatot összeállította: Tóth Zsolt



Várakozás. Edwin Landseer olajfestménye, 1834. Forrás: Wikimedia Commons



Tisztelt Olvasóink!

A lap 2025. 2. számában megjelent rejtvények megfejtései:

I. Hétszer hetes: két helyszín. 1. kereset; 2. kovasav; 3. támogat; 4. ugrálás; 5. gyakran; 6. traktor; 7. optimum. Az átlóban: Komárom. A sorok átrendezése (2-3-1-5-6-7-4) után a másik átlóban: Vaskapu. A regény címe: Az arany ember.

II. Jegyespár. 1. karotta; 2. malária; 3. kacagás; 4. elosztó; 5. disputa; 6. Alaszka; 7. drachma. Az átlóban: Kacsuka. A sorok átrendezése (6-1-7-3-2-5-4) után a másik átlóban: Athalie.

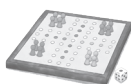
III. Madaras. 1. sasszemű; 2. tyúkhúr; 3. kakukkfű; 4. gólyaláb; 5. bagolyszemű; 6. hollófekete; 7. hattyúdál; 8. kanárisárga; 9. pulykaméreg; 10. lúdtalp; 11. bagolyvár; 12. gólyatábor; 13. galambepe; 14. daruszőrű; 15. kacsausztató; 16. lúdláb; 17. struccpolitika; 18. kakukktójás; 19. gólyahír; 20. tyúkszem; 21. galambszürke; 22. kakasviadal; 23. gólyabál; 24. bagolytüdő; 25. galamblelkű; 26. tyúklabda/tyúkfeladás [a legtöbb a szintén megfelelő tyúkütés választ adták]; 27. libabőr; 28. sasfészek.

IV. Szójátékos csattanó: Gyerekmérce.

Peti mondta róla, hogy a cégvezetésben ő az, aki megkerülhetetlen.

Könyvjutalomban részesültek: Bésán Róbertné, Búcsú-Martonosi Gizella, Kmetty család, Laczkóné Kiss Beatrix, Oravecz Lászlóné, Sebők János, Szabóné Bodor Mária, Tollár Tamara, Turjánszkyné Tapodi Katalin, Váll Józsefné.

	1	AGYAG-MŰVES	POZITÍV ELEKT-RÓD	REND-BONTÓ	GYÓGYMOSOLY – Doktor úr, két helyen is eltört a lábam! Mit tanácsol? – kérdezi kétségbeesetten a háziorvosát telefonon hívó páciens. (A választ az ábrában rejtettük el.)				
SZÁNDÉKOSZIK	▶		▼	▼					
KOMPO-NISTA SZERZEMÉNYE	▶								
KIRÁLYI SZEK	▶								
HARCI, HÁBORÚS	▶								
URALOM VÉGE!	▶		A TÁRGY RAGJA ZORRO JELE		FRANCIA „TAKÁCS-VÁROS”	EJJE! MŰLATÓ-HELY	ANNYI MINT, RÖVIDEN	OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE	2
SZENT ISTVÁN FELE-SEGE	▶			▼		▼	▼	ANGOL SZÖCSKA A KIKAP-CSOLO-GOMBON	▶
NYAK PÁROS BETŰI	▶		TARTÓS INSEGTETT	▶					
OLVADT HO MAGYAR AUTÓJEL	▶			▼			FRANCIUM SZÍNHÁZI KUCKÓ		
	▶				RÉGIS EKSZER KÖNNYŰ BORFELE				
EL INNEN, MADÁR! GRAMM. RÖVIDEN	▶	ERBIUM KORTYÓ-LUNK BELÖLE			PATÁS AL-LAT, TÁJ-SZÓVAL PERC. RÖV.			AUSZTRIA AUTÓJELE	▶
ZSEBBŐL CSEN	▶					GRAZI SP. KLUB SZÁMÍTÓ-GEP, RÖV.		ANGOL SÖRFELE	▶
KÖRÜL-VESZ LEXIKA	▶				TARTÓSÍ-TÖSZER TÉLI SPORTOLÓ				
	▶								
KÖTŐSZÓ A MÁJ TERMELI MISE VÉGE!	▶				EKKÉPP MÁSSA FORMÁ-LÓDIK			HIDROGÉN BÖREGÉ-NEK IS MONDJÁK	▶
	▶						ULAN-...; A BURJÁT FŐVÁROS		
KÉSŐBBRE HALASZT ... TINÓRU-JÓ GOMBA	▶					ÁGYBÓL KISZÁLL CSEL-SZÖVŐ			
DÉL-SÁRKÖZI HELYSÉG	▶				RÓMAI 1-ES ALKAL-MÁZKODÓ		NYUGAT, RÖVIDEN AZ ANGOL Z BETŰ		
A BRÓM VEGYJELE	▶		KEREK, LAPOS SÜTEMÉNY VOLT, RÖV.	▶					
NORVÉG AUTÓK JELZÉSE	▶	A GÓBI-SIVÁTAG ÁLLATA ALKOTÁS	▶						
EMELET, RÖVIDEN	▶		TALIGA NÉHAI ÍRÓ (NANDOR)	▶					PIHEN-TETETT SZÁNTÓ-FÖLD
MESTER-SEGES KAUCSUK	▶						RUTÉNium ZENEI FELHANG		
KÉRDŐ-SZÖCSKA	▶	LONCI ÁZONOS ZENEI HANGOK	▶					GIGA-RÖVIDEN SZEMÉ-LYED	▶
IDEGEN ELŐTAG: ÚJ-	▶				HENYE, TUNYA	▶			
	J				RÉGISÉG, RÉGIS SZÓVAL	▶			



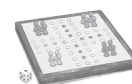
A Pontozó új feladványai

I. Két ritka keresztnév

Aki helyesen tölti ki 7×7-es rejtvényünk négyzettrácsát, az a bal felső saroktól a jobb alsóba vezető átlóban egy Jókai-regény egyik szereplőjének ritka, ma már elavult formájú keresztnévét olvashatja. A sorok megfelelő átrendezésével pedig a jobb felső saroktól a bal alsóig tartó átlóba pedig egy szintén ritka keresztnév kerül; ezt ugyanannak a regénynek egy másik figurája viseli. A négyzettrácsba illő szavak 1-1, tehát együtt 7 pontot érnek, az átlókban olvasható nevekért pedig szintén 7-7 pont jár. Ráadásként (3 pontért) a regény címét is kérjük. Így ebben a feladatban összesen 24 pont szerezhető.



1. Lőfegyverek esetében a cső belső átmérőjét jelenti
2. Állomási alkalmazott, vagy mozdonyvezető is lehet
3. Az orral kapcsolatos, vagy orra jellemző
4. Egy kihalt észak-amerikai algonkin indián törzs, illetve ennek a törzsnek a tagja
5. Aprólékosan, rendszerint ízléstelenül szépítget valakit, valamit
6. Dallam
7. A Gergely-naptár szerint az év tizedik hónapja

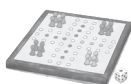


II. Két település

A másik 7×7-es rejtvény négyzetrácsának helyes kitöltésével a bal felső sarokból a jobb alsóig vezető átlóban ugyanennek a Jókai-regénynek egy nevezetes csatahelyéhez jutunk. A sorok megfelelő átrendezése után a jobb felső saroktól a bal alsóig tartó átlóban pedig egy olyan városnak a nevét olvashatjuk, amely az író életében kulcsszerepet játszott. A négyzetrácsba illő szavakért 1-1, tehát együtt 7 pont jár, az átlókba kerülő

településnevek pedig ugyancsak 7-7 pontot érnek. Ebben a feladatban tehát összesen 21 pontot lehet szerezni.

1. Valakit anyagilag vagy erkölcsileg támogat
2. Korlátlan hatalommal bíró, erőszakos és kegyetlen uralkodó
3. Olyan személy, aki nagy becsvággyal, igyekezettel és a módszerekben nem válogatva törekszik az érvényesülésre
4. Hagyományosan egyszerű, sarkatlan, bőrből készült lábbeli, amelyet szíjjal kötöttek fel a lábra
5. Kedvetlen, szűkszavú, kedélytelen és epés természetű személy
6. Olyan személy, aki még nem érte el a felnőttkort
7. A Gergely-naptár szerint az év tizedik hónapja



III. Új csacsipacsik

A csacsipacsiban olyan összetett szót vagy szó szerkezetet keresünk válaszként, amelynek az első elemétől a második csak a kezdőhangban különbözik. A klasszikus példa maga a játék neve: *számárkézfogás* → *csacsipacsi*. Példa az ilyen szó szerkezetre: *gyönyörű festmény* → *szép kép*. A két elem hangalakja azonos is lehet: *dühös dohányzási eszköz* → *pipa pipa*. (A feladvány címébe azért került az „új” jelző, mert az ÉANy. 2024/4. számában már szerepelt ilyen játék.) Ezúttal is 20 meghatározást közlünk. Minden helyes megoldás 1-1 pontot ér, tehát ebben a feladatban összesen 20 pontot lehet szerezni.

- | | |
|--|--|
| 1. pocakos fickó; | 12. forgó mozgásba kezdő kamasz vagy bakfis; |
| 2. nem rövid megtorlás; | 13. nem durva, kellemes tapintású szerzetesi ruha; |
| 3. a saját külsejét nagyra tartó, vad indián; | 14. gömbölyded(re fújt) léggömb; |
| 4. pontyféle hálnak szolgáló vánkös; | 15. (süket)néma nőstény kutya; |
| 5. morzsolódó, széthulló hotel; | 16. sziklás hegységekben élő, bolondos, kecskeszerű állat; |
| 6. debreceni vasutascsapat jégkorongozója; | 17. kolbászféle terméket beborító réteg; |
| 7. a vízbe mélyen benyúló hullámtörő gáton előadott egyszemélyes zeneszám; | 18. bozontos pásztorkutyák összejövetele; |
| 8. rusztikus bokros hely; | 19. fogolynak szánt hüvelyes étel; |
| 9. csendbiztosának a hímnemű macskája; | 20. az üresség hangját hallató afrikai ország |
| 10. nyolclábútól elhangzó vagy neki szánt kedveskedő dicséret; | |
| 11. vakolást végző munkás, aki csomagol; | |

IV. Szójátékos csattanó

Olvasóinknak elég a *Gyógymosoly* című keresztrejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke: 25 pont.

A négy feladványban tehát összesen 90 pontot lehet szerezni. A nyereménysorsolásba azok kerülnek be, akiknek sikerült legalább 80 pontot gyűjteniük. A megfejtéseket a rovat szerkesztőjének ímcímére (horvath.laszlo@nytud.hu) várjuk. A beküldési határidő: 2026. február 1.

Eredményes fejtörést, sikeres megfejtéseket kívánnak a rovat szerzői:

Horváth László (III.), Schmidt János (IV.), Varga István (I., II.)



Rövid hírek

VII. Határtalan magyar irodalom

Szövetségünk idén is fő támogatója a *Magyar Napló*val közösen, idén már hetedszer megrendezett *Határtalan magyar irodalom* konferenciának. A tanácskozást Szili Katalin miniszterelnöki főtanácsadó asszony, a konferencia fővédnöke, valamint a főszervező Pusztay János és Jánosi Zoltán, az ASz nevében pedig Pomozi Péter nyitotta meg. Az idei előadások többsége Jókai Mór, gróf Klebelsberg Kunó, Nagy László és Cs. Szabó László életművével és hatásával foglalkozott, de más izgalmas, évfordulós témák is napirendre kerültek.



Jánosi Zoltán, Pusztay János, Szili Katalin és Pomozi Péter.
Fotó: Pomozi Péter

Az adai Szarvas Gábor Napokon jártunk

Idén már 54. alkalommal rendezték meg Adán a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat. A tudományos tanácskozással egybekötött észak-bácskai tanártovábbképzés idei témája az MI és a nyelvművelés viszonya volt. Szövetségünket Pomozi Péter képviselte *Az MI hatása a globális nyelvi folyamatokra és a Kárpát-medencei magyar nyelvváltozatokra* című előadással. A fórum nyitányaként Hodik



Hajnal Jenő, Hodik Péter Krisztina és Hódi Éva.
Fotó: Magyar Szó

Péter Krisztina, az SzG-NyE elnöke átadta a Szarvas Gábor Nyelvművelői Díjakat: a 2024-es díjat Hódi Éva, az egyesület korábbi elnöke, a 2025-ösét pedig Mgr. Hajnal Jenő az MNT volt elnöke kapta. Mindketten évtizedek óta szolgálják híven a délvidéki magyarság és magyar nyelv ügyét. Gratulálunk a kitüntetetteknek!





Az ASz ifjúsági tagozatának hírei

Tanévnyitó találkozó

Új tanév, új lehetőségek, új ötletek és a régi lelkesedés. Az Anyanyelvűpolók Szövetsége Ifjúsági Tagozata ebben a szellemben tartotta meg tanévnyitó találkozóját 2025. október 4-én a Baár-Madas Református Gimnázium falai között. Már a helyszín is jelzi: az esemény egyik legfontosabb célja, hogy az iskolák és diákközösségek képviselőit, az Ifjúsági Tagozat régi és új tagjait, pedagógus támogatóit bevonja a Szövetség tevékenységéről szóló eszmecserebe. A résztvevőknek lehető-



sége volt megosztani véleményüket arról, hogy szerintük melyek a legaktuálisabb nyelvi kérdések, amelyekre az Ifjúsági Tagozatnak az anyanyelv ügye iránt elkötelezett pedagógusokkal közösen, valamint az anyanyelv-pedagógia eszközeivel reagálnia kell.

„Édes Anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny

Immáron 53 esztendeje nem múlt el ősz az „Édes Anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny országos, Kárpát-medencei döntője nélkül, amely évről évre Sátoraljaújhelyre – a magyar nyelv városába – vonzza a legtehetségesebb ifjú szónokokat és az őket kísérő pedagógusokat. Idén október 17–19. között került sok a megmérettetésre, amelynek színvonalas lebonyolítását az Anyanyelvűpolók Szövetsége is segítette, hiszen az Ifjúsági Tagozat munkatársai – egykori versenyzők bevonásával – javaslatokat készítettek a bírálóbizottság számára a verseny szóbeli fordulójához. Emellett Nyiri Péter, a Szövetség elnöke Jókai Mór munkásságáról, míg Márton Richárd, az ifjúsági vezetőség képviselője az Ifjúsági Tagozat legújabb kezdeményezéseiről tartott előadást a felkészítő tanároknak. Az Ifjúsági Tagozat önkéntesei Sztankovits Réka vezetésével a helyszínről tudósítottak a verseny teljes ideje alatt. Beszámolóik elérhetők a Szövetség honlapján, valamint Facebook- és Instagram-oldalain.



Fotó: Sztankovits Réka

Köszönjük az odaadást!

Az Ifjúsági Tagozat csapata idén tavasszal kampányt folytatott azért, hogy a „Légy odaadó!” jelmondat által meggyőzze az arra jogosultakat, hogy személyi jövedelemadójuk 1%-át az Anyanyelvapolók Szövetségének ajánlják fel. Szeptember végén kiderült, hogy az előző évekhez képest 2025-ben a kétszeresére nőtt az így befolyt összeg, ezért okkal hisszük, hogy egyre többen értenek egyet az Anyanyelvapolók Szövetsége céljaival, és fontosnak tartják anyanyelvünk ápolását, emellett azt is, hogy eredményeinket a felnövekvő nemzedék hasznára váltsuk. Köszönjük a támogatást, köszönjük az odaadást!

A híreket írta: Márton Richárd



Az 59. magyar nyelv hete és az ASz-gálaműsor képeiből

Az 59. magyar nyelv hetét Nyiri Péter, szövetségünk elnöke nyitotta meg Kassán, az 57. Kazinczy-napok keretében. Hátsó belső és külső borítónkon a magyar nyelv hete néhány pillanatát elevenítjük fel képekben. Az Anyanyelvapolók Szövetsége idei kitüntetettjei Korzenszky Richárd OSB nyugalmazott tihanyi perjel (Anyanyelvünkért Emlékérem), Eőry Vilma nyelvész (Lőrincze-díj) és Sramkóné Pozsonyi Judit (Maróti István-emlékérem). Az „Írj levelet Kazinczynak!” című pályázat diák és felnőtt nyerteseinek Fodor Tünde, az MNM KK PIM - A Magyar Nyelv Múzeuma munkatársa adta át a díjakat. Az elismeréseket hagyományaink szerint gálaműsorunk keretében, a Vigadóban adtuk át. (Pomozi Péter)



Édes Anyanyelvünk Disputa-est. Balról: Pomozi Péter, Toma Kormélia, H. Tóth Tibor, fotó Martinek Imre



Nyiri Péter megnyitja az 59. magyar nyelv hetét Kassán. Fotó: Pomozi Péter



ÉANy Disputa-est. Jobbról: Józsa Judit, H. Tóth Tibor, Toma Kormélia, Pomozi Péter, Nagy Dóra, Tóth Zsolt. Fotó: Pomozi Péter



Kassai Kazinczy Napok. Balról: Duncsák Mária, Livia, Pomozi Péter, Kolár Eszter, Hanesz Angelika. Fotó: Pomozi Péter

Szövetségünk részletesebb híreit további képekkel megtalálják a <https://anyanyelvapolo.hu/anyanyelvapolok-szovetsege-hireink/> linkre kattintva.



ANYANYELVÁPOLÓK
SZÖVETSÉGE



Nyiri Péter ASz-elnök, Turi Attila MMA-elnök és Korzenszky Richárd OSB nyugalmazott tihanyi perjel köszöntője.



A Cédus Együttes gyermekcsoportja.

„Tudunk-e jól, igazul és szépen
szólni? Mert meggyőződésem,
hogy ettől függ a jövőnk. Ez hatá-
rozza meg egy nemzet lelkiállapo-
tát. Az elhangzó szavak, monda-
tok, üzenetek.”

(Korzenszky Richárd OSB ünnepi
köszöntőjéből)



Fix-Stimm Zenekar



A Cédus Együttes zempléni dalai. Fotók: Reiser György Lukács